

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет соціально-гуманітарний
Кафедра психології та соціальної роботи

СЕМБРАТ Степан

**«ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

спеціальність 053 Психологія
освітньо-наукова програма Психологія

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконав студент
групи ПС-41
Сембрат Степан

підпис

науковий керівник:
к.пед.н., доцент
Яценко Е.М.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
« » _____ 2024 р.
Завідувач кафедри

підпис

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	7
1.1. Аналіз основних підходів до проблеми професійної культури особистості у науково-психологічній літературі.....	7
1.2. Вікові та психологічні передумови формування професійної культури майбутніх психологів	15
1.3. Можливості тренінгових технологій у формуванні професійної культури майбутніх психологів	27
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	37
2.1. Діагностичний інструментарій для вивчення психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів.....	37
2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів	46
Висновки до розділу 2	58
РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	60
3.1. Обґрунтування тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів.....	60
3.2. Аналіз ефективності тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів.....	66
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Кризові виклики сьогоденності – економічні, соціально-політичні, культурні й духовні – сьогодні даються ознаки як на глобальному, так й на особистісному рівні. Все гучніше на даному тлі звучить не тільки проблема «бути собою», але й проблема «стати висококваліфікованим фахівцем». В цьому контексті психологія опиняється перед важким завданням пошуку методів розширення простору самоусвідомлення, самоідентифікації й надання засобів самореалізації задля людини, котра шукає власне місце в складному, інформаційно насиченому, вимогливому світі.

У зв'язку зі стрімким розвитком системи вищої освіти, проблема формування професійної культури фахівців постає особливо актуальною. Збільшується увага до загального культурного ступеня студента, підвищення культури спілкування та поведінки й інших аспектів професійної культури майбутнього спеціаліста, який повинен бути теоретично й практично спроможним проаналізувати свою професійну компетентність та на цій основі сформуванню платформу особистого майбутнього професійного й культурного зростання. Результативність виконання функціональних обов'язків майбутніми психологами також прямо залежить від рівня їх професійної культури.

Дуже гостро це завдання стоїть перед спеціалістами професій підтримуючого характеру, котрі, зокрема, супроводжують людину в ході особистісних змін і в кризових моментах життя, у навчанні на різноманітних етапах розвитку, в прийнятті рішень. Це диктує високий ступінь вимог до особистості психолога, адже саме вона є головним інструментом в його роботі з клієнтами. Відтак, складним завданням освіти виступає створення умов задля розвитку професійної самоідентичності, котра, на думку багатьох учених, виступає в якості важливого фактору фахової ефективності.

Законодавчо-нормативне підґрунтя функціонування сучасної системи освітньо-професійної підготовки психологів визначається такими державними документами: Законами України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту»

(2017), Стратегією розвитку освіти і науки до 2030 року (2023), Професійними стандартами ««Практичний психолог», «Практичний психолог (соціальна сфера)», «Практичний психолог закладу освіти», та ін., у яких окреслено пріоритетні завдання професійної підготовки спеціалістів нової формації, зорієнтованих на регулярне професійне й культурне самовдосконалення.

Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми показав, що категорія «професійна культура» є міждисциплінарним поняттям, котре привертає увагу вчених різноманітних наукових галузей: викладачів, психологів, філософів, соціологів та ін. Предметом їх досліджень неодноразово ставали різноманітні аспекти професійної культури психологів (І. Андрійчук, О. Берестенко, О. Бондаренко, А. Борисюк, Т. Бубряк, Ж. Вірна, Н. Волкова, М. Вороніна, В. Гриньова, Х. Дмитерко-Карабин, Ю. Долінська, І. Дружиніна, С. Ісаєнко, Т. Кадикова, С. Каліщук, Н. Коломінський, С. Копилов, Т. Котко, С. Кузікова, В. Лівенцова, Н. Мазур, Н. Нежданова, О. Низовець, Л. Никифорова, В. Панок, Н. Пов'якель, О. Пономарьов, О. Попенко, Н. Пророк, С. Ренке, І. Сабатовська, О. Савицька, В. Семиченко, І. Середницька, Ю. Смолянко, Т. Тарасенко, Т. Титаренко, Г. Улунова, Н. Чепелева та ін.) Проблеми використання тренінгових технологій в процесі освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів вивчали Н. Афанасьєва, А. Гольдштейн, Н. Гусарук, Л. Журавська, Т. Зайцева, С. Занюк, Г. Захарова, Є. Карпенко, О. Керик, В. Лефтеров, Н. Лук'янчук, Н. Грачова, К. Мілютіна, Л. Мороз та ін.

Водночас, вивчення праць, присвячених професійній культурі, доводить потребу подальших досліджень із вивчення наступних питань: відображення в змісті професійної культури майбутніх психологів найактуальніших викликів сучасного суспільства, систематизації структурних компонентів професійної культури майбутніх психологів, розширення комплексу чинників професійної культури майбутніх психологів, знайомства з особливостями професійної культури відомих психологів, а також розробки технологій розвитку професійної культури майбутніх психологів на різних етапах професіогенезу та ін.

Отож актуальність формування професійної культури у майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки, істотна необхідність використання тренінгових технологій у цьому процесі, а також недостатня розробленість проблеми у сучасній психологічній теорії і освітній практиці, зумовили вибір теми бакалаврської роботи – **«Формування професійної культури майбутніх психологів засобами тренінгових технологій»**.

Об'єкт дослідження: професійна культура майбутніх психологів як психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості формування професійної культури майбутніх психологів засобами тренінгових технологій.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування оргструктурної моделі формування професійної культури майбутніх психологів засобами тренінгових технологій та її емпіричне апробування.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність основних наукових підходів до вивчення проблеми професійної культури майбутніх психологів.
2. Розкрити соціально-психологічні та вікові передумови формування професійної культури майбутніх психологів.
3. Охарактеризувати можливості тренінгових технологій у формуванні професійної культури майбутніх психологів.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості професійної культури майбутніх психологів.
5. Розробити та апробувати тренінгову програму формування професійної культури майбутніх психологів.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення даних науково-психологічної літератури з проблем формування професійної культури майбутніх психологів та використання тренінгових технологій в цьому процесі; *емпіричні:* тестування (діагностичні методики: методика ціннісних орієнтацій М. Рокича, самоактуалізаційний тест Е. Шострома, адаптований Л. Гозманом, М. Крозом та М. Латинською, тест-

опитувальник смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва); статистичні (методи кількісної та якісної обробки емпіричних даних).

Теоретичне значення дослідження. Результати проведеного дослідження доповнюють та розширюють наукові уявлення про формування професійної культури майбутніх психологів засобами тренінгових технологій. Зокрема, визначено сутність основних наукових підходів до проблеми формування професійної культури майбутніх психологів; розкрито соціально-психологічні та вікові передумови формування професійної культури майбутніх психологів; охарактеризовано можливості тренінгових технологій у формуванні професійної культури майбутніх психологів; запропоновано науково обґрунтовані шляхи й засоби формування професійної культури майбутніх психологів.

Практичне значення одержаних результатів роботи: систематизовано й апробовано діагностичні методики для вивчення психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів; здобуто науково значущі експериментальні дані щодо впливу тренінгових технологій на формування професійної культури майбутніх психологів; розроблено та апробовано тренінгову програму формування професійної культури майбутніх психологів.

Структура й обсяг дослідження. Бакалаврська робота містить вступ, три розділи, список використаних джерел, додатки. Основний обсяг бакалаврської роботи складає 73 сторінки. Загальний обсяг бакалаврської роботи – 83 сторінки. Список використаних у бакалаврській роботі джерел налічує 85 найменувань, кількість додатків – 1.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Аналіз основних підходів до проблеми професійної культури особистості у науково-психологічній літературі

Оновлення вищої освіти в Україні, як і власне реформа системи освіти, принципово змінює систему професійно-педагогічної підготовки майбутніх психологів. У площині нової філософії освіти істотного вдосконалення вимагають різні аспекти підготовки студентської молоді до майбутньої професійної діяльності, адже психолог – важлива постать, від якої залежить якість та динаміка гармонійного розвитку особистості.

Сучасні науковці (О. Берестенко, О. Бондаренко, А. Борисюк, Т. Бубряк, Ж. Вірна, Н. Волкова та ін.), використовуючи культурологічний підхід у педагогіці, по суті, є послідовниками ідей німецького педагога А. Дістервега, який заклав підґрунтя принципу культуровідповідності, наполягав, що необхідно повсякчас ретельно зважувати, беручись за навчання та виховання дитини, умови місця та часу, за яких їй доведеться жити і творити. Культурологічний підхід набирає обертів в останні роки, реалізуючись як принцип культуровідповідності виховання й навчання, водночас стимулює розвиток педагогіки як системи. Науковці вважають, що саме культурологічний підхід визначає особливості формування змісту і побудови освітнього процесу, спрямованого на набуття тими, хто навчається, досвіду різних видів діяльності та взаємовідносин [17].

На думку В. Біблера, засновника Школи діалогу культур, соціокультурне життя сучасних людей змінилося: стався «перехід від ідеї «людини освіченої і просвіченої» до ідеї «людини культурної»» [29, с. 84]. Відбулося зрушення в напрямку розуміння культури як діалогу культур, для якого значущий кожен суб'єкт, кожен момент буття. Водночас, щоб вижити, зберегти, формулювати, вирішувати більш важливі проблеми, нарощувати життєздатність у складному і небезпечному світі (за В. Біблером, загрози виникають не стільки в природних

чи техногенних катастрофах, скільки в катастрофах розуму), люди змушені підвищити свій творчий потенціал, виявивши для цього максимальні здібності.

Використання культурологічного підходу в закладах вищої освіти зумовлене низкою факторів. До причин, що визначають актуальність зазначеної проблеми, варто віднести й соціальну ситуацію, зокрема в закладах освіти, де рівень професійної культури фахівця стає одним із найбільш важливих чинників, спроможних впливати на формування культури особистості, «людини культурної», за В. Біблером. І саме це спонукає до створення й реалізації науково обґрунтованої системи освіти, яка дає можливість забезпечити формування професійної культури майбутніх психологів. Поступова відмова освіти від використання винятково «інформаційної» технології, коли знання та досвід передаються від педагога студентові, оскільки суспільство тривалий час потребувало беззаперечних виконавців, за системою лекційно-практично-семінарського навчання, що, по суті, було продовженням класно-урочної системи, заснованої в XVII ст., де цінності духовної і матеріальної культури займали маргінальне місце. Освоєння культури як системи цінностей сприяє розвитку самої людини і вияву її творчих здібностей [13].

В умовах занепаду культури, відчуження людини надважливим завданням постає завдання сформувати окремі особистості, здатні комунікувати та бути відкритими реальності, спілкуватися «на рівних». Професійна культура фахівців насамперед полягає у здатності вступати в міжкультурний діалог, схильності до творчої самореалізації. Важливими аспектами професійної культури фахівця є також інтелектуальний розвиток, почуття відповідальності, здатність викликати відгук на власні слова та дії. Проте тільки відкритість свідомості фахівця до стрімких змін та технізації суспільства, яка є важливим аспектом професійної культури, здатна протистояти викликам і загрозам і виховати майбутнє. Отож проблему формування і розвитку професійної культури майбутніх психологів розглянемо в контексті культурологічного підходу [39].

В. Гриньова зазначала, що професія і культура постійно взаємодіють між собою. Професія в поєднанні з загальнолюдською культурою породжує певне соціальне явище, як «професійна культура», та охоплює як галузь фахової діяльності людини, так і якість даної діяльності, що в результаті складає культуру як унікальний феномен всієї людської історії, людського буття [19].

Визначимося насамперед із дефініцією ключового поняття «культура». Звернімося до термінологічних джерел, котрі розглядають культуру, як: 1) культура – своєрідний спосіб організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений в продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм та установ, у духовних цінностях, в сукупності відносин осіб до природи, між собою й до самих себе. Культура характеризує також властивості свідомості, поведінки й діяльності людей у конкретних сферах соціального життя (культура роботи, культура побуту та ін.) [19, с. 93]. Культура – сукупність матеріальних та духовних цінностей, сформованих створених суспільством протягом його історії. Рівень розвитку суспільства в певну епоху. Те, що створюється задля задоволення духовних потреб особистості [3, с. 47]; 2) освіченість, вихованість; 3) рівень, ступінь ідеалу якої-небудь галузі господарської чи розумової діяльності; 4) розведення, вирощування певної рослини чи тварини; культивування та ін. [13, с. 72].

С. Гончаренко вивчає культуру як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результати продуктивної діяльності» [8, с. 182]. Водночас зауважує, що «під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [8, с. 182]. В вужчому розумінні культура – сфера духовного життя соціуму, що охоплює насамперед структуру виховання, освіти, духовної творчості (в тому числі, мистецької), а також установи та організації, що забезпечують їх функціонування (ніколи, театри, творчі спілки, вузи, клуби, музеї, товариства та ін.) [8, с. 182].

На думку В. Гриньової, у підготовці майбутніх фахівців формування педагогічної культури є невіддільним від поняття «культура». Учена вважає, що

Людина культури – це духовно багата, гуманна, творча й незалежна особистість, яка віддана своїй справі й захоплена нею; у якої любов до людей передбачає милосердя, чуйність, емпатію, доброту, піклування й захист їх, розуміння цінності та індивідуальності кожної людини, толерантне відношення до людини якої-небудь національності, соціального статусу, особистісних якостей; яка володіє творчими здібностями, постійно розмірковує, міркує альтернативно, незадоволена отриманими здобутками, володіє розвиненим прагненням до творення та здатна до самовизначення у світі культури [11].

Поняття «професійна культура» стало предметом дослідження для багатьох учених різних галузей. Так, І. Сабатовська відзначає, що «у другій половині ХХ ст. професійна культура (як складник загальної культури) розглядається вже не тільки, як форма людської діяльності, але і як найважливіший аспект життєдіяльності особистості, як соціальна діяльність, що складається із взаємозалежних цілісних феноменів, які не зводяться лише до певного комплексу знань, умінь і навичок» [45, с. 206]. Дослідниця В. Гриньова тлумачить професійну культуру людини як певний рівень оволодіння професією, тобто певними способами й прийомами вирішення фахових завдань на основі створеної духовної культури особистості [11].

Зауважимо, що професійна культура фахівця посідає чільне місце в схемі культури особистості, оскільки в ході професійної діяльності культура індивідуальності набуває свого всебічного та ефективного втілення. Крім того, у професійній діяльності фахівця, зрештою, акумулюються всі різновиди культури особистості. Елементи різноманітних видів культур, які входять до складу професійної культури спеціаліста (як субкультури), мають конкретну ієрархію залежно від спеціалізації й професійної діяльності, зокрема від конкретних завдань, котрі розв'язує фахівець у конкретній життєвій ситуації [58].

Професійна культура з погляду потреб суспільства оприявнюється в культурному середовищі людей, зайнятих тією або іншою професійною діяльністю. Вона полягає в піднесенні професійної діяльності кожної особи до загальних норм виконання певного виду роботи. Безсумнівно, будучи

важливим складником соціальної зрілості особистості, професійна культура є її комплексом особистісних знань, вмінь, навичок, якостей, які визначають готовність фахівця до реалізації власних сутнісних сил у певній галузі суспільної праці [17].

Професійна культура психолога є похідною від загальної культури і психологічно спрямована на професійну діяльність, що спонукає до формування її безперервного вдосконалення професійної культури. Формування професійної культури майбутнього психолога відбувається протягом усього періоду його навчання й охоплює різні види діяльності. Підґрунтя як професійної, так і загальної культури закладаються всебічною підготовкою майбутнього фахівця у процесі освітньої діяльності, яка, на нашу думку, включає наступні аспекти: широку гуманітарну підготовку; теоретичну та практичну підготовку із профільних дисциплін; творчу підготовку за спеціальністю; підготовку у галузі науково-дослідної роботи, фундаментальну методологічну й світоглядну підготовку; формування навичок самостійної творчої діяльності [62].

Складники професійної культури психолога розкрито в дослідженні А. Омарова. Науковець наголошує на засвоєнні загальної культури, залученні особистості до її досягнень; оволодінні професійною майстерністю; повній творчій реалізації професійних навичок; професійній компетентності в своїй діяльності; грамотне, ефективне застосування засобів і методів у досягненні мети; раціональне здійснення всіх видів роботи; змога передбачення результатів праці; здатність і бажання передати свої уміння, знання, навички; культура спілкування й професійна етика. Дослідник виявляє, що професійна культура, поєднана з етичними нормами, та професійна компетентність в сукупності з моральними нормами можуть змусити фахівця прагнути до більш повного професійного, особистісного і суспільного самовираження [64].

Філософський підхід описує культуру як систему відтворення й розвитку людини (тут складовими культури постають ідеї та їх матеріальне втілення). Антропологічний підхід розглядає культуру як систему знань, вірувань, артефактів тощо. Професійна культура – це насамперед колективне

програмування людського розуму, виокремлення способів, форм, зразків та орієнтирів взаємодії людей певних професійних кіл. Попри те, що існує загальновизнаний поділ культури на матеріальну, соціальну й духовну, зауважуємо, що кожний із зазначених видів має свою специфіку [52].

Професійну культуру характеризує насамперед рівень та якість професійної підготовки, однак розвиток і стан суспільства, безперечно, впливають на ці процеси. Онтологічний статус професійної культури пов'язаний із її проявом як однієї з основних цілей освітнього процесу різнорівневих освітніх закладів. Професійне становлення майбутніх фахівців сфери психології розглядаємо як індивідуальний розвиток особистості, яка вимагає складної напруженої творчої роботи, подолання себе, вибір нових можливостей тощо.

Гносеологічний статус професійної культури означає її визначальну роль у формуванні в людини прагнення до пізнання як предметної сфери власної діяльності, так і загальнокультурних сфер, до постійного самонавчання і самовдосконалення. Процес формування й розвитку професійної культури вимагає від науково-педагогічного складу закладів вищої освіти постійного оволодіння новими знаннями, щоб zostаватись справжніми професіоналами й, принаймні, не відставати від студентів, котрі мають змогу користуватись різноманітними джерелами інформації. В цілому, гносеологічна роль професійної культури майбутніх психологів полягає в тому, що вона сприяє більш глибокому усвідомленню сутності професійної діяльності та логіки її здійснення [14; 89].

У межах аксіологічного статусу професійна культура майбутніх психологів є сукупністю матеріальних і духовних цінностей та ідеалів, оскільки усвідомлення соціальної значущості власної фахової діяльності й її визнання одним із істотних життєво ціннісних чинників виступає ключовим фактором рівня розвитку особистості – фахівця й його професійної культури. Окрім того, існує ще один аксіологічний аспект професійної культури майбутніх психологів, який певною мірою споріднений з її онтологічним статусом, – це значне підвищення суспільної цінності фахівців, яким вона притаманна [28].

Морально-етичний статус професійної культури майбутніх психологів зумовлений тим, що вона передбачає оцінне ставлення до своєї діяльності та глибоке відчуття особистісної відповідальності перед людьми і своєю совістю за можливі результати й наслідки такої діяльності. І це відчуття вимагає постійного самонавчання з метою підвищення професійної компетенції, а відтак, і власної професійної культури [41].

Розглядаючи професійний і кваліфікаційний статус майбутніх психологів, співвідношення фізичних та розумових зусиль; цільові, ціннісні та смислові характеристики розвитку в якості провідного суб'єкта освітнього процесу, отримуємо можливість визначити не лише відносно стабільні елементи професійної праці й компетенції фахівців, але й інші соціальні форми, що активно взаємодіють із суспільними умовами їхньої життєдіяльності. Представлений підхід дозволяє вивчити діяльність психолога крізь економіки, соціології, синтез культурології, професіології й педагогіки; провести науковий аналіз і розкрити систему його ціннісних і смислових позицій в освітньому процесі; виявити якість та складність, кваліфікацію та можливий потенціал психологів у галузі ціннісного виховання студентів як особистості, майбутніх професіоналів й громадян. Пізнання позицій і смислів діяльності майбутніх психологів дає можливість перехресним чином застосувати культурологічні й соціологічні підходи до дослідження сформування його компетенцій, категоріально продемонструвати особливий цілісний, ансамблевий характер професійної діяльності [18, с. 59].

Креативна функція культури, перетворення і засвоєння картини світу, тісно пов'язана з комунікативною функцією, оскільки вона полягає в передачі інформації у будь-якому вигляді. Тому в багатьох наукових розвідках виділяють такий принцип формування професійної культури майбутніх психологів, як принцип детермінованості. Таким чином, формування культури майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки вимагає відтворення та організації в закладі вищої освіти таких умов, які забезпечать його інкультурацією, соціалізацією та ідентифікацією [56].

На підставі зазначеного наголошуємо на принципі людини, яка постійно вдосконалюється. Даний постулат, враховуючи об'єктивний динамізм сьогоденної професійної культури особистості, виходить із необхідності вікової оптимізації її формування в молоді, із її етапного, комплексного характеру розвитку, а також із реально завданого адаптаційного потенціалу індивідуальності студентів, у якості центральної системоутворювальної категорії формування їхньої професійної культури та самовизначення їх у якості людини та громадянина. Під час формування професійної культури особистості слід скеровувати зусилля на міждисциплінарних засадах соціокультурного та професійного виховання і розвитку студентів. Це об'єктивно змушує викладачів модернізувати професійну освіту і виховання майбутніх спеціалістів таким чином, щоб вони могли виступати у якості суб'єктів загальної й професійної культури. Фахівець у сфері психології насамперед орієнтується на творчість, креативність та на реалізацію власних фундаментальних характеристик як у сфері професійної діяльності, так і в процесі міжкультурної взаємодії в соціумі.

Більшість науковців (В. Кравченко, І. Княжева, Н. Лисенко та ін.) розглядають професійну культуру майбутніх психологів як інтегральне явище та вищу форму їхньої професійної й гуманітарної компетентності, як історично вироблену структуру спеціальних знань, способів та норм, необхідних для здійснення продуктивної діяльності й постійного її насичення ціннісним і світоглядним змістом. При цьому, взаємодія організаційних і світоглядних компонентів формування професійної культури психологів здійснюється на трьох фундаментальних ступенях: особистісному (через його цінності й ідеали, творче, естетичне й художнє самовизначення); професійному (через ціннісно-сміслові індикатори змісту їхньої діяльності, професійні й соціальні статусні установки); громадянському (через показники їхньої економічної мотивації, включення в корпоративну культуру фахівців сфери психології) [18, с. 59].

Отже, проблема професійної культури є предметом досліджень різних наукових галузей: педагогіки, соціології, менеджменту, філософії, психології та ін. Безумовно, подібне комплексне міждисциплінарне дослідження обумовлює

переважно позитивні результати, основним із яких є різнобічне дослідження проблеми на теоретичному й емпіричному рівнях. Водночас, аналіз сучасних наукових робіт, присвячених професійній культурі майбутніх психологів, засвідчив наявність значних проблем інтерпретації цього поняття. Професійна культура майбутніх психологів являє собою комплекс стійких установок професійної свідомості й моделей поведінки, що історично сформувалися на індивідуальному, груповому та масовому рівні, у професійній сфері. Зміст професійної культури майбутніх психологів визначається в межах наступних підходів: аксіологічного, герменевтичного, діалогічного, нормативного, а також семіотичного, символічного, соціологічного та технологічного. Інтегруючи зазначені підходи, професійну культуру майбутніх психологів тлумачимо як універсальну для цієї професійної галузі структуру знаків (професійних знань і технологій) та символів (норм та цінностей), поява котрих є результатом діалогу між різноманітними ланками професійного буття фахівців.

1.2. Вікові та психологічні передумови формування професійної культури майбутніх психологів

У зв'язку із великою популярністю психологічних знань чимало молодих людей бажають стати психологами чи одержати додаткову психологічну освіту. Підготовка практичних психологів проводиться закладами вищої освіти – університетами, на базі котрих працюють відповідні факультети й кафедри. Як показує досвід, люди, котрі не пройшли спеціальної підготовки, зазвичай, у своєму прагненні стати психологом орієнтуються на існуючі у суспільстві міфи про психологію й психологів. І саме на їхній основі молодь часто формулює причини власного професійного вибору: «хочу розібратися у собі», «хочу допомагати людям», «бажаю навчитися володіти собою», «цікава наука» та ін.

Але на етапі вибору професії слід враховувати, що психологія – це наука, котра посідає особливе місце у системі наук за кількома причинами. По-перше, це наука про найважче, що наразі відоме людству про психіку. По-друге, у психології начебто зливаються об'єкт та суб'єкт пізнання. По-третє, властивість

психології полягає у її унікальних практичних наслідках. Оскільки пізнати щось – означає його опанувати й навчитися керувати своїми психологічними процесами, здібностями, до того ж пізнаючи себе людина змінюється [54].

Досконале володіння подальшими психологами теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками для успішного здійснення власної професійної діяльності є запорукою ефективного вирішення фахових завдань, пов'язаних переважно з здатністю фахівця до виконання власних професійних обов'язків. При цьому, психолог має опанувати такі вміння, як: дослідницькі, інтерактивно-комунікативні, дидактичні, діагностичні та проектувальні вміння. Характерним задля практичного психолога вважаються пріоритет обов'язків над правами. Важливим аспектом є й дотримання етичних стандартів надання психологічної допомоги особистості. В цьому зв'язку виняткового значення набуває дослідження процесу формування й розвитку професійно потрібних навичок і рис особистості на стадії підготовки психолога в вищій школі [31].

Питання формування професійної й особистісної готовності психолога до професійної діяльності була й залишається ключовою задля психолого-педагогічної теорії та практики професійної освіти. Професійні й особистісні якості психолога у його діяльності тісно взаємопов'язані. До того ж психолог в будь-якій сфері соціальної практики здійснює специфічні функції. Виходячи із його типових завдань, він має володіти певним ступенем розвитку професійної майстерності й відповідно розвиненою системою знань, вмінь і навичок. Професійні вміння виявляють успішність практичної діяльності психолога, його спроможність застосовувати свої знання. До ключових професійних умінь, виходячи із головних видів діяльності психолога, відносять:

- дослідницькі вміння – вміння виділити психологічну проблему; організувати й проводити психологічне дослідження; опрацювати, аналізувати й узагальнювати отримані результати;

- комунікативні вміння – вміння спілкуватися й взаємодіяти із іншими людьми; встановлювати й підтримувати контакти з оточуючими, сприймати й розуміти особливості особистості інших; вміння співпереживати, аналізувати

власну поведінку, управляти власним емоційним станом та процесом спілкування; вміння аргументувати й переконувати;

- дидактичні вміння – вміння результативно навчати, забезпечувати розвиток й корекцію діяльності особистості й колективу; реалізовувати вибір і здійснення ефективних моделей, алгоритму й технології діяльності, організовувати соціально-психологічну роботу й особисто брати участь в проведенні адекватних заходів;

- діагностичні вміння – уміння методично вірно проводити анкетування, тестування, заходи психологічної корекції й інших впливів на людину; застосовувати психологічний інструментарій, адекватний задачам й особливостям роботи персоналу; інтерпретувати результати психодіагностики, визначати властивості особистості й можливості її продуктивної діяльності;

- проектувальні й корекційні вміння – володіння конкретними методами й методиками психологічної корекції; уміння чітко визначати ціль, коло завдань корекційної роботи, обирати її стратегію й тактику; розробляти й реалізовувати корекційні програми; створювати позитивну «Я-концепцію» в клієнта, самоаналіз та адаптацію до нових реальних умов; реалізувати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії й інших шкідливих звичок людини; здійснювати психологічну експертизу й реабілітацію людини; консультувати керівників та працівників установ з питань використання психології із метою продуктивної організації виробничої діяльності [10].

Розвиток компетентності й особистості психологів як спеціалістів починається у студентські роки й продовжується під час фахової діяльності.

I. Дружиніна умовно виокремлює етапи професійного розвитку психологів:

1. Захоплююче-романтичний. Проявляється в період першого знайомства із психологією.

2. Етап самоствердження. Є прагнення дізнатися дещо особливе про психологію чи оволодіти якою-небудь незвичайною методикою.

3. Перші розчарування й пошук нових особистісних смислів в навчанні та роботі.

4. Початок самостійного вирішення деяких психологічних проблем (теоретичних або практичних) із застосуванням відомих технологій, методів та накопичення негативного досвіду їхнього використання.

5. Спроби працювати по-новому, котрі часто закінчуються «розчаруванням в собі» і намаганням довести власні ідеї до досконалості. Часто на даному етапі відбувається цікаве «прозріння»: фахівець розпочинає розуміти, що для творчої роботи необхідне глибоке знання психологічної теорії й методології.

6. Звернення до теоретичних і методологічних основ психології, інакше кажучи, до всього того, що на етапі навчання в ЗВО викликало відкрити «алергію».

7. Імпровізація й професійна творчість вже на основі оновленої теоретичної й методологічної баз, де органічно об'єднується теорія й практика, наука і мистецтво [63].

Далеко не всі психологи проходять усі етапи, чимало з них залишаються на конкретних етапах розвитку, тобто зупиняються в своєму професійному зростанні. Фаховий розвиток передбачає постійний розвиток індивідуальності психолога, підвищення професійної майстерності й компетентності. Доки він не має нормативних критеріїв оцінки. На відміну від цього фахова кваліфікація характеризує компетентність психолога, його підготовка та досвід, а через це є предметом оцінки якості професійної діяльності.

Базовим етапом професійного розвитку й становлення є навчання в вищому закладі. Професійна психологічна освіта включає у себе як теоретичні, так й практичні компоненти [19].

Підготовку психологів сьогодні забезпечує базова вища освіта. Тривалий час підготовка фахівців-психологів здійснювалася на відділеннях психології філософських факультетів, на кафедрах психолого-педагогічного спрямування у педагогічних ЗВО. Водночас, з початку 1990-х років через інтенсивне збільшення потреби суспільства в практичних психологах у чималих ЗВО, в тому числі технічних, відкриваються факультети психології. Попит на практичних психологів зміг привести до виникнення короткострокових курсів,

на котрих здійснюється перепідготовка фахівців, котрі мають вищу освіту, задля роботи у якості психолога.

Програма підготовки психологів приближена до вимог Болонської угоди. На першій стадії студент після чотирьох років навчання одержує ступінь «бакалавр психології», це надає загальну психологічну освіту. На другій стадії після закінчення магістратури психолог одержує ступінь «магістр психології». Суть професійної підготовки психолога виявляється програмою вищого навчального закладу, який розробляється відповідно до державних стандартів освіти [29].

Підготовка психологів містить вивчення більшої кількості дисциплін: дисципліни фундаментальної психології, методологія й методи психологічного дослідження, дисципліни прикладної психології й практичної психології, педагогічні дисципліни. Разом із обов'язковими є навчальні дисципліни, котрі викладаються студентам за їхнім вибором. До дисциплін фундаментальної психології відносять певні дисципліни, як вступ у психологію, загальна психологія, зоопсихологія й порівняльна психологія, психологія особистості, соціальна психологія, історія психології, диференціальна психологія, вікова психологія. Протягом їх вивчення психолог одержує загальну психологічну освіту, котра необхідна в будь-якій сфері його діяльності [31].

Знання із методології та методів психологічного дослідження набуваються студентами в ході вивчення предметів, як експериментальна психологія, математичні методи у психологічний практикум, психології, психодіагностика. Студенти навчаються організовувати й проводити психологічне дослідження, опрацьовувати, аналізувати й узагальнювати його результати, робити підсумки, готувати наукові звіти. До дисциплін прикладної психології відносять: клінічну психологію, педагогічну психологію, психологію праці, психологію управління.

У процесі освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів психодіагностику, психотерапію, спеціальну психологію, консультування й психокорекцію відносять до дисциплін практичної психології. При їхньому вивченні студенти отримують знання із розв'язання проблем в певних сферах

діяльності. Вивчення студентами педагогіки й методів викладання психології, іншими словами, педагогічних дисциплін, направлене на підготовку психологів до викладання психології у різних закладах вищої освіти. До програми навчання майбутніх психологів входить також підготовка курсових та дипломних робіт, проходження практики й стажування в різних організаціях [65].

Основними видами практики студентів – майбутніх психологів є ознайомча, навчальна і переддипломна (чи стажування). Ознайомча практика має за ціль отримання первинних знань про професію, ознайомлення із завданнями психолога в організаціях і закладах. Навчальна практика здійснюється за профілем спеціалізації, а переддипломна є стадією, що завершує навчання, й проводиться після засвоєння студентом теоретичної й практичної програм навчання. Суть практики визначається програмою практики й індивідуальними завданнями студентів, котрі можуть бути направлені на закріплення теоретичних знань й отримання уявлень про механізми їх практичного використання, закріплення навичок розв'язування практичних завдань, знайомство з специфікою діяльності закладів різноманітного профілю [1].

Окрім навчальних занять, в ЗВО проводяться різні різновиди позааудиторної роботи. Це може бути участь в роботі наукових гуртків, студентських наукових конференцій; студенти можуть брати участь в роботі міжнародних студентських асоціацій і бути членами студентських наукових товариств. Ця робота не є обов'язковою для них. Адже позааудиторна активність сприяє професійному формуванню психолога, вона підтримується на усіх рівнях організації освітнього процесу. Таким чином, Міністерство освіти й науки України проводить Всеукраїнські студентські олімпіади із спеціальності «Психологія». До участі у Олімпіаді запрошуються студенти старших курсів закладів освіти III-IV рівнів акредитації, котрі здійснюють підготовку спеціалістів за спеціальністю «Психологія» [54].

О. Керик стверджує, що зміст навчання обов'язково має передбачати формування особистості психолога. Дослідження практичної психології не

може зводитись до вивчення інформації та вироблення навичок – воно разом із тим має змінювати внутрішні психологічні структури суб'єкта навчання, адже головним інструментом в роботі практикуючого психолога є він сам. Психологічні знання мають набувати суб'єктивну значущість задля того, хто навчається, а сам процес навчання – бути суб'єктивно драматичним. Тобто, засвоїти практичну психологію – це не лише вивчити, а й пережити [37].

Г. Панок вважає, що в Україні склалася триступенева система отримання фахових психологічних знань. На першому рівні здійснюється загальна теоретична підготовка, досліджуються загальна психологія, експериментальна психологія, історія психології, психофізіологія, психологія особистості, зокрема окремі галузі психологічної науки (інженерна психологія, соціальна психологія, вікова психологія й інші). На другому рівні відбувається фахова психологічна підготовка й передбачається оволодіння загальними відомостями про прийоми роботи у конкретному напрямі практичної психології. Третій ступінь – це знання зі спеціалізації. Даний рівень включає в себе навички, прийоми й досвід роботи у конкретній психологічній техніці, як приклад, сімейне консультування в школі, корекція девіантної поведінки підлітків та ін. [64].

Після закінчення закладу вищої освіти студент здійснює підсумкову державну атестацію. Підсумкова державна атестація бакалавра містить випускню кваліфікаційну роботу й державний екзамен, який дозволяє виявити теоретичну підготовку до розв'язання професійних задач. У тому числі, випускна кваліфікаційна робота із психології є закінченою розробкою, у якій мають відобразитися підсумки експериментального дослідження, обстеження або апробований проект корекційного чи тренінгового характеру. У роботі дається теоретичне обґрунтування й викладається прикладна частина роботи. Усе це має виявляти ступінь професійної ерудиції випускника, його теоретичну підготовку, оволодіння вміннями й навичками професійної діяльності. На державному екзамені майбутній психолог має підтвердити знання із загальнопрофесійних базових та спеціальних дисциплін, достатніх для роботи у колективі психологів і професійного виконання своїх обов'язків, зокрема для подальшого навчання.

Випускники закладу вищої освіти, які мають кваліфікацією «бакалавр психології», «психолог», згідно спеціалізації переважно працюватимуть у цих галузях економіки, як: освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, фізична культура, наука й наукове обслуговування, поєднання громадян та ін. Бакалавр з психології може працювати на підприємствах і у установах різноманітних форм власності, органах державного управління й консультативних фірмах. До того ж бакалавр психології може обіймати посаду, котра не вимагає поглиблених професійних знань, важкої дослідницької роботи і котра орієнтована переважно на вирішення стандартних задач діяльності [76].

Підсумкова державна атестація спеціаліста (магістра) з психології також включає випускню кваліфікаційну роботу й державний екзамен. Випускна кваліфікаційна (дипломна) робота з спеціальності «Психологія» представляє собою завершену розробку, що включає результати емпіричного й теоретичного дослідження, чи обґрунтований проект корекційної й тренінгової методики. Її захист відбувається на засіданні Державної атестаційної комісії, згідно з підсумками захисту виставляється державна атестаційна оцінка.

Магістр-психолог може обіймати посаду, котра вимагає проведення окремих досліджень, прийняття складних рішень, опанування поглиблених професійних знань для вирішення здебільшого діагностичних й евристичних задач. Він може обіймати наступні посади (згідно з Державним класифікатором професій): психолог, консультант психолого-медико-педагогічної комісії, завідувач молодіжного центру, науковий співпрацівник (із психології), головний консультант (управляючий головного підрозділу), консультант з суспільно-політичних питань [10].

Фахівець-психолог із вищою освітою має бути підготовленим до вирішення певних задач на відповідній посаді. Він має легко пристосовуватися до мінливих умов діяльності підприємств різноманітних форм власності: володіти потрібним обсягом знань у культурній, правовій, суспільно-психологічній, економічній й інших галузях, вміти освоювати нові знання, прогресивні технології й інновації. Кожен випускник має отримати відповідну сукупність знань задля виконання обов'язків на високому професійному рівні.

Адже психологи розподіляються на психологів-дослідників, психологів-педагогів і психологів-практиків, існують різноманітні вимоги до їх професійно важливих індивідуальних якостей. Зокрема, задля успішної роботи в сфері наукової психології потрібними, як вважає К. Рамуль, є: неочікувана допитливість, здатність довготривалий час займатися вирішенням конкретної проблеми, високий рівень наукової обдарованості, вагомий розвиток пам'яті, творчого мислення, фантазії й спостережливості. Він виокремив такі якості особистості, необхідні вченим, в тому числі й психологам, як: ентузіазм стосовно роботи, здатність довготривало і наполегливо працювати, дисциплінованість, здатність до критики й самокритики, неупередженість, вміння віднаходити спільну мову з людьми [31].

Р. Кеттелл, вивчаючи за допомогою 16-факторного опитувальника залежність результативності діяльності психолога-дослідника від його індивідуальних рис, одержав такий його «професійний портрет»: $E_f = 0,31A + 0,78B + 0,47 N$, де: E_f – результативність діяльності, B – загальна інтелектуальність, A – готовність до контактів, N – уміння підтримувати контакт. Дані результати свідчать про те, що психологам-дослідникам не подобається інтенсивне спілкування, адже цей фактор мало впливає на успішність їхньої професійної діяльності. Разом із тим, дуже важливим фактором задля них є загальний інтелект [34].

Професія практичного психолога висуває чимало вимог до професійно важливих особистісних рис спеціалістів. На думку В. Панка й Н. Чепелевої, виявлення професійної придатності психолога до практичної діяльності повинно здійснюватися за рядом критеріїв [75]:

- оцінювання фізичного стану. Необхідність його врахування зумовлена, по-перше, зв'язком поміж деякими соматичними захворюваннями (діабет, виразка шлунку, серцево-судинні захворювання та ін.) і рисами характеру людини. Окрім того, психолог повинен мати потужну енергетику й засоби відновлення, по-іншому робота може негативно вплинути на його здоров'я. По-друге, є ряд фізичних вад, які не сумісні із посадою практичного психолога. До таких відносять глибокі косметичні дефекти, інвалідність, дефекти мовлення;

- психологічне здоров'я кандидата, адже психологічними спеціальностями часто прагнуть оволодіти люди із помітними особистими проблемами, котрі вони будуть переносити на робочі ситуації;

- інтелект, особливо його вербальний компонент. Ваговою складовою фахової придатності майбутнього практичного психолога є так би мовити «соціальний інтелект», котрий є центральним механізмом усвідомлення поведінки іншої людини;

- система механізмів своєї регуляції й емоційної витривалості; здатність легко встановлювати контакт із іншими, легкість в спілкуванні, комунікабельність, вміння слухати й підтримувати розмову.

Безумовно, важливою задля майбутньої діяльності вважається мотиваційна сфера, гуманістична направленість особистості практикуючого психолога, зокрема: альтруїстичні позиції, високий ступінь мотивації до професії, значне переважання пізнавальних та емпатійних мотивів у роботі із клієнтом, готовність до співробітництва й націленість на його позитивний результат [75].

Н. Амінов й М. Молоканов дослідили, що задля практикуючого психолога властиві виражена готовність до контактів, загальна інтелектуальність, уміння підтримувати контакти, стресостійкість у ході спілкування, вміння контролювати власну поведінку, емоційне зараження, самостійне прийняття рішень, атракція, емпатія. Вони виокремлюють такі складові спілкування:

- здібності до повного й правильного сприйняття об'єкта, спостережливість, активна орієнтація в ситуації;
- розуміння внутрішніх властивостей та особливостей об'єкта, проникнення у його внутрішній світ, психологічна інтуїція, котрі засновані на глибокій загальній ерудиції й гуманістичній спрямованості;
- здатність до співчуття, емпатія, доброта, повага до особистості, готовність допомогти;
- схильність до самоаналізу, інтерес до власної особистості й особистості інших людей;

- здатність управляти самим собою й процесом спілкування, встановлювати контакт, вміння бути уважним, тактовним, вміння слухати, викликати довіру, мати почуття гумору [4].

Загальне відношення до життя й діяльності, на думку В. Карандашева, проявляється у таких значущих для психолога рисах особистості, як відповідальність, допитливість, креативність, гнучкість поведінки, організованість, оптимізм, відкритість, здатність до рефлексії власних переживань та професійної діяльності [66].

Модель особистості психолога, запропонована вченими Н. Чепелєвою та Н. Пов'якель, включає такі складники.

1. Мотиваційно-цільова підструктура індивідуальності передбачає сформовану позитивну мотивацію до фахової діяльності, надання психологічної допомоги, прийняття себе й інших. Базовою особистісною рисою на цьому рівні виступає діалогізм, який включає діалогічну готовність, безумовне сприймання іншого, особистісну рефлексію, розвинуту систему індивідуальних смислів, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння.

2. Когнітивна підструктура, до котрої належить сфера знань особистості: індивідуальне знання, знання себе й інших; Я-концепція фахівця (емпатичність, асертивність, адекватність та сталість самооцінки, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції й психологічні захисти тощо); професійно важливі риси пізнавальних процесів (пильність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної й невербальної поведінки, іншими словами, розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність і динамічність мислення, вміння виділяти суттєве й узагальнювати, прогнозувати реакції й дії клієнта, моделювати результати роботи). Фундаментальними особистісними якостями є професійна рефлексія й професійний інтелект.

3. Операційно-технологічна підструктура психолога передбачає розвинену компетентність фахівця. Вона містить володіння ключовими професійними вміннями й навичками, що забезпечують практичне застосування наявних теоретичних знань. Найбільш важливим компонентом є практичний інтелект.

4. Комунікативно-рольова підструктура фахівця-психолога передбачає розвинену комунікативну компетентність. Вона містить соціально-когнітивні й комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти й вмовляти, переконувати іншого, встановлювати соціальний контакт, навіювати). Ця підструктура включає також специфічні якості – акторські, режисерські, організаційні, які дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки й групові засоби психокорекції. Базовою рисою є професійна ідентифікація й соціальний інтелект. Остання – це здатність у ході спілкування виявляти будь-які відхилення від нормального функціонування чи розвитку людини або групи, яка є найбільш важливою складовою спеціальних схильностей до психологічної діяльності.

5. Регулятивна підструктура психолога може забезпечити його толерантність до фрустрацій, високу працездатність та саморегуляцію індивідуальності, відсутність схильності до збудження й швидкого виснаження. Ключовим компонентом виступає професійна саморегуляція [71; 14а; 90].

Зазначимо, що успішність фахової діяльності практичного психолога зростає у міру того, як набувається досвід практичної роботи. З досвідом зростає й його рівень соціального інтелекту, і професійної культури.

Отже, професія психолога стала однією з найбільш затребуваних і популярних. Це є показником того, що психологічна наука постала соціально визнаною, в соціумі з'явилася потреба в професії психолога. Розвиток практичної психології зумовив необхідність підготовки психолога-практика й здійснення правильного професійного відбору, який зазвичай вимагає здійснення різнопланових заходів і спостережень протягом тривалого часу. Необхідність підготовки практичного психолога, у свою чергу, дало можливість визначити низку вимог, які висуваються до цього типу професії, в тому числі, до необхідних якостей, котрі забезпечують успіх професійної діяльності. Суть навчання психолога у ЗВО, обов'язково має передбачати формування його особистості, зміну внутрішньої психічної схеми суб'єкта навчання, адже основним інструментом в роботі практикуючого психолога є він сам.

1.3. Можливості тренінгових технологій у формуванні професійної культури майбутніх психологів

У процесі освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів слід приділяти належну увагу розвитку професійно важливих якостей. Закономірно, що формування професійної культури майбутніх психологів, котрі за специфікою своєї діяльності постійно взаємодіють й спілкуються з іншими людьми, є основним аспектом, що забезпечує ефективність її роботи. Значний вплив на формування професійної культури майбутніх психологів здійснюють групові форми роботи, зокрема соціально-психологічний тренінг як метод групового активного соціально-психологічного навчання.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки і практики, для позначення різних форм групової психологічної роботи застосовується ряд різних термінів: тренінг, соціально-психологічний тренінг, групи досвіду, групова психотерапія, групова психокорекція, тренінгові групи, групи активного навчання, психологічні експериментальні групи та ін. Часто групи одного й того ж виду різноманітні автори називають по-різному. Схоже становище із термінологією пов'язане як із відносною новизною даної галузі практичної психології, так і з тим, що схожі групи працюють на стику психотерапії та психокорекції, із одного боку, і навчання – із іншого боку. Відтак, проаналізуємо поняття соціально-психологічного тренінгу та відмежуємо його від споріднених понять.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що відсутній єдиний підхід до визначення поняття «тренінг». Зокрема, Є. Карпенко розглядає тренінг як «форму інтерактивного навчання, спрямованого на розвиток вмінь міжособистісної поведінки» [34, с. 15].

На думку Т. Котко, сутність тренінгового методу полягає в тому, що «це спосіб організації активності учасників в просторі й часі тренінгу із метою досягнення змін в їх житті й у них самих» [41, с. 163].

Л. Мороз визначає тренінг як «сукупність психотерапевтичних, психокорекційних і навчальних методів, спрямованих на розвиток навичок

самопізнання і саморегуляції, спілкування і міжперсональної взаємодії, а також комунікативних і професійних умінь» [58, с. 134].

Дослідники І. Матійків, А. Якимів, Т. Черняк дають таке розуміння поняття «тренінг»:

– своєрідна форма організації діяльності, що спрямована на досягнення конкретної і прогнозованої мети, яка може бути реалізована у порівняно короткий термін;

– певним чином організований спосіб навчання учасників і учасниць та формування у них визначених здібностей і рис, що дозволяють досягти успіху в певному виді діяльності;

– продуктивне інтенсивне навчання, що здійснюється за допомогою спеціальних методів [63, с. 12-13].

Найбільш прийнятним можна вважати формулювання цього поняття К. Фопель: «Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини» [29, с. 7]. В цьому визначенні поняття звернено увагу на ціль тренінгової роботи як такої, проте не зазначені характерні риси тренінгів, котрі вирізняють їх серед інших варіантів моральної допомоги людям чи організаціям. Тому варто назвати характерні риси тренінгів:

– вимагають стійко визначеної групи учасників (зазвичай 10–15 людей);

– вирізняються єдністю часу, місця й дії: все відбувається й обговорюється тут і зараз, на особистому досвіді учасників та тренера, без домашніх вправ чи попередньої підготовки;

– набуває переваг активність учасників групи й їхній особистий досвід, а не інформація, одержана від тренера;

– заняття спрямовані не тільки на формування знань, а і на розширення практичного досвіду учасників та групи в цілому [65].

Як зазначає проведений теоретичний аналіз літератури, упровадження методів активного соціально-психологічного навчання в процес формування професійної культури майбутніх психологів є важливим та необхідним. Адже

розвиток комунікативних умінь, характеристик особистості, котрі є важливими для майбутнього психолога, який працює з людьми, значно полегшить входження в професійне середовище та сприятиме вдалому проходженню професійної адаптації. Окрім того, пізнання свого внутрішнього світу й інших людей у ході активного соціально-психологічного навчання озброює вміннями психологічного аналізу ситуації спілкування й розуміння іншої людини в ній, розвиває здібності вирішувати власні суперечності, гармонізує структуру особистості й переорієнтовує увагу із власного «Я» на іншу людину [78].

В групах активного соціально-психологічного навчання змодельовані труднощі спілкування, що з'являються при входженні в нову соціально-психологічну ситуацію, а також такі, котрі можуть виникати у людини у інших випадках міжособистісної взаємодії. Це база високої мотивації до навчання. Окрім того, навчання мотивує і такий бажаний задля суб'єкта результат, як зниження тривожності, емоційної напруги, нормалізація самооцінки, прийняття себе й інших, розширення кола усвідомлюваних особливостей своєї психіки та можливостей психологічної проникливості щодо оточуючих людей, відкритості й готовності до самовдосконалення свого потенціалу [60].

Тренінг є методом активного соціально-психологічного навчання та формування професійної культури майбутнього психолога, здійснюваного у умовах групи. В остаточному підсумку він направлений на розвиток компетентності учасників тренінгу в спілкуванні, а саме: допомагає у подоланні комунікативних бар'єрів, неадекватних установок та стереотипів, а також сприяє оптимізації міжособистісної взаємодії, пізнанню себе й інших, у тому числі вирішенню конфліктних ситуацій. Майбутньому психологу недостатньо тільки знати і розуміти, необхідно застосовувати знання в повсякденному житті. Навчати вмінням потрібно так, щоб вони не тільки набувались, а й ефективно застосовувались в різноманітних ситуаціях [8].

Зауважимо, що метою соціально-психологічного тренінгу є розвиток професійно важливих якостей успішного психолога, зокрема, ознайомлення із теоретичними знаннями в галузі психології, що необхідні задля ефективного спілкування, міжособистісної взаємодії, розвитку уміння розпізнавати й

усвідомлювати появу негативних емоцій, формування впевненості в собі, і допомога в набутті практичних навичок застосування зазначених вмінь.

Відповідно до поставленої мети, цілями соціально-психологічного тренінгу як засобу формування професійної культури майбутнього психолога є:

- розвиток прагнення підвищувати свою компетентність в спілкуванні;
- оптимізація міжособистісних взаємин;
- корекція характерологічних властивостей;
- розвиток мотивації, бажання особистісного зростання;
- підвищення своїх адаптаційних можливостей до умов праці [13].

Вплив на професійно-особистісний потенціал засобом соціально-психологічного тренінгу як інструменту розвитку професійно важливих якостей успішного психолога в процесі освітньо-професійної підготовки має передбачати формування мотиваційної сфери особистості; сформування умінь, необхідних для функціонування в суспільстві; підтримка творчості і мобільності особистості. Задля досягнення поставлених цілей, у процесі соціально-психологічного тренінгу слід вирішити ряд таких завдань:

1. На когнітивному рівні:

- усвідомлення й розуміння своїх особливостей, сильних і слабких сторін власної особистості;
- розуміння й прийняття іншого з його позитивними сторонами й недоліками;
- пробудження інтересу до іншої особи як до особистості, зокрема розвитку вмінь слухати і ставити себе на місце іншого;
- сформування мотивації до самопізнання й самовдосконалення, до гармонійного розвитку власної особистості;
- розвиток навичок самопізнання, самоконтролю й саморозвитку для застосування в реальних життєвих ситуаціях із метою вирішення особистісних та інших проблем;
- формування й розвиток здатності прогнозувати поведінку іншого, передбачати власний вплив на нього [15].

2. На емоційному рівні:

- навчитись більш чітко розуміти та вербалізувати власні почуття;
- розвиток здатності до відчуження й розуміння психічного стану інших;
- розвиток соціально-емоційної чуйності, емпатії, а також тактовності та позитивного емоційного ставлення до відчуження іншого;
- формування вміння розпізнавати й усвідомлювати свої почуття, адекватно їх виражати;
- набуття вмінь саморегуляції, контролю за своєю поведінкою;
- чуттєве розуміння колективних процесів [15].

3. На поведінковому рівні:

- формування вмінь впевненої, асертивної поведінки;
- аналіз поведінки інших людей протягом взаємодії з ними;
- знаходження й закріплення адекватних форм поведінки на основі досягнень у когнітивній і емоційній сферах;
- формування вмінь адекватного спілкування, міжособистісної взаємодії, котрі будуть сприяти функціонуванню у реальному житті;
- розвиток активності у міжособистісних стосунках та ін. [15].

У загальному вигляді, до основних завдань соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку професійно важливих якостей успішного психолога, можна віднести наступні:

- відбір фахівців з необхідними професійно важливими рисами;
- вивчення прийомів експрес-діагностики актуальних психічних станів та особистісних властивостей;
- формування навичок ведення перемовин та здійснення психологічного впливу;
- практичне відпрацювання вмінь та навичок у модельованих і реальних умовах [27].

Важливою проблемою соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку професійно важливих якостей успішного психолога може стати спілкування (три сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна та перцептивна)», направлений на розвиток комунікативних навичок, сформування вміння усвідомлювати свої почуття й розуміти почуття

співрозмовника, вмінь встановлення контакту із іншими людьми, формування емпатії [12].

Наступна проблема соціально-психологічного тренінгу як засобу формування професійної культури майбутнього психолога – подолання конфліктності (агресивних проявів у поведінці) власній і клієнтів – спрямований на формування вміння розпізнавати виникнення негативних емоцій, розвиток вміння володіти собою у різних життєвих ситуаціях, здатності контролювати свій емоційний стан, оволодіння методами нейтралізації негативних емоцій, техніками саморегуляції й адекватної поведінки в конфлікті [29].

Під час соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку професійно важливих якостей успішного психолога можна також формувати в учасників почуття впевненості у собі в міжособистісних стосунках, розвиток вміння долати збентеження у неоднозначних ситуаціях, формування вмінь асертивної поведінки, розвиток активності в міжособистісних стосунках [44; 85].

Для практичних тренінгових занять групу психологів можна поділити на підгрупи по 8–10 осіб, що, на наш погляд, є оптимальним для ефективного виконання вправ, формування вмінь і проведення рольових ігор. Схема тренінгових занять може включати наступні складові:

1. Розминка. Мета: психологічно настроїти учасників до праці, взаємодії у групі, активної участі.

2. Перевірка генералізації (домашньої вправи). Ціль: надати можливість учасникам групи поділитися досвідом використання в житті знань, вмінь та навичок, котрі вивчаються, підтримувати один одного й побачити шляхи свого подальшого психологічного зростання.

3. Вправи на формування вміння. Мета: з допомогою пропонованого алгоритму сформуванню у учасників відповідні вміння по темі заняття.

4. Вправи задля виконання. Мета: створити ситуації, у яких студенти змогли би на собі відчувати дію певних факторів, що впливають на їхню поведінку в соціумі.

5. Рольові ігри. Мета: дати можливість психологам програти засвоєні вміння й навички в модельованій ситуації, на практиці, на власному досвіді вчитись опановувати їх.

6. Мозкові штурми. Ціль: навчитись знаходити способи вирішення проблемних питань та завдань, бачити та аналізувати проблему із різних сторін та підходів.

7. Домашнє завдання. Ціль: закріпити знання та вміння, котрі отримані на занятті та їх застосування в повсякденному житті [60].

Наявність у тренінгу різних форм роботи з психологами дозволяє ефективно не тільки отримувати нові знання, але й перевіряти їх на практиці, в реальному житті, з'ясовувати труднощі й проблеми, які виникають, й успішно їх вирішувати завдяки обміну думками в групі та їх груповому аналізу.

Визначними задля формування професійної культури майбутніх психологів в системі вищої освіти є наступні характеристики: людина у центрі освітнього процесу, людина вивчається не як «посудина, що вимагає наповнення знаннями», а як динамічний організм, котрий формується і зростає через активну участь в процесі навчання; центральна роль досвіду, поняття досвіду опирається на ідею, що фізична участь у конкретній події чи її емоційне переживання дозволяє зрозуміти концепцію, факт, ідею безпосередньо; інтерактивність, активна взаємодія між учасниками є дуже важливою [54].

Важливим є принцип інтерактивності, який передбачає створення під час соціально-психологічного тренінгу стимулюючого середовища, в якому уважно слухають один одного та реагують на висловлювання з гідністю, в яких учасникам комфортно сперечатися та висловлювати навіть протилежні думки [62]. Робота психолога в процесі формування професійної культури майбутніх психологів полягає у тому, щоб створити динамічні інтерактивні процеси між учасниками.

Принцип групової роботи також ефективний у процесі формування професійної культури майбутніх психологів [60]. У системі тренінгової роботи група вважається невід'ємною частиною процесу навчання. Група, частиною котрої є людина, формує її погляди, мову й саму її особистість. Тобто робота у

групі – це не просто хід одночасної передачі знань усім учасникам, а важкий динамічний хід вивчення ідей і цінностей через сутність колективного процесу. Також особливості роботи майбутніх психологів потребують певних навичок, таких як працювати в групі, почувати себе частиною групи, нести відповідальність за групу й користуватися можливостями, які вона надає. У тренінговій роботі фокус робиться на створенні сприятливого мікроклімату у групі, забезпеченні умов задля вільного обміну ідеями, експериментування, сприйняття на себе відповідальності, навчання через досвід, щоб поділитися відчуттями і переживаннями і щоб забезпечити й навчити майбутнього психолога відчувати й правильно реагувати на зворотний зв'язок та ін.;

Навчання через практику також ефективно у процесі формування професійної культури майбутнього психолога в контексті соціально-психологічного тренінгу [2]. У процесі такого навчання результати досягаються за рахунок особистої активності учасників тренінгу. Активності сприяє окремо виокремлений час для обговорення та усвідомлення особистого досвіду, у випадку, коли треба, створюються штучні ситуації, що сприяють засвоєнню нового досвіду унаслідок практики дії, навички, емоційного переживання та ін., пропонується теоретичний матеріал та можливість перепитати, обговорити, подумати про те, яким чином його можна застосувати й використати.

Цілісний підхід у процесі формування професійної культури майбутнього психолога означає цілісне сприйняття особистості як учасника, так і тренера, враховуючи цілі навчання й методи роботи, не заперечуючи ані почуттів, ні розуму, ані фізіології [38]. В процесі тренінгової роботи поєднуються методи емоційного, фізичного, інтелектуального і соціального характеру – все це забезпечує цілісний розвиток усіх суб'єктів цього процесу. Тренінгова діяльність, окрім освіти і навчання, також ставить своєю метою створити такі ситуації, де б майбутній психолог зміг усвідомити себе як цілісну особистість, адже «тільки усвідомивши себе як цілісну особистість, людина стає незалежною від зовнішніх обставин, сильною внутрішньо, впевненою в собі, залежною тільки від себе самої, своїх бажань і здібностей» [56, с. 15].

Отже, значний вплив на формування професійної культури майбутніх психологів здійснюють групові форми роботи, зокрема соціально-психологічний тренінг як метод групового активного соціально-психологічного навчання. Адже розвиток комунікативних умінь, характеристик особистості, котрі є важливими для майбутнього психолога, який працює з людьми, значно полегшить входження у професійне середовище. Окрім того, пізнання свого внутрішнього світу та інших людей озброює навичками психологічного аналізу ситуації спілкування й розуміння іншої людини у ній, розвиває здібності розв'язувати свої суперечності, гармонізує структуру особистості й переорієнтовує увагу з власного «Я» на іншу людину. Тренінг також може стати засобом формування професійної культури майбутнього психолога, здійснюваного в умовах групи. Метою тренінгу може стати розвиток професійно важливих якостей успішного психолога, ознайомлення його з теоретичними знаннями в галузі психології, необхідними для ефективного спілкування, міжособистісної взаємодії, розвиток емоційної компетентності, формування впевненості у собі, і допомога в набутті практичних навичок застосування зазначених вмінь.

Висновки до розділу 1

1. Проведено теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми формування професійної культури особистості, який показав, що у сучасній психології відсутній єдиний концептуальний підхід до дослідження проблеми професійної культури, адже дослідники вивчали це психологічне явище, виходячи із різноманітних теоретичних підходів до самого поняття «культура». Описано чинники розвитку професійної культури.

2. Професія психолога стала однією з найбільш затребуваних і популярних. Розвиток практичної психології зумовив необхідність підготовки психолога-практика й здійснення правильного професійного відбору, який зазвичай вимагає проведення різнопланових заходів і спостережень протягом

тривалого часу. Потреба підготовки практичного психолога, у свою чергу, дало можливість визначити низку вимог, що висуваються до даного типу професії, зокрема до необхідних якостей, котрі забезпечують успіх професійної діяльності.

3. Тренінг визначено як сукупність навчальних, психотерапевтичних і психокорекційних методів, направлених на розвиток навичок самопізнання та саморегуляції, спілкування та міжперсональної взаємодії, комунікативних та професійних вмінь. Метою тренінгових технологій може бути підвищення розвитку професійної культури особистості. Завданнями тренінгу є вивчення студентами ефективних способів міжособистісної взаємодії; оволодіння соціально-психологічними знаннями; корекція соціально-психологічних умінь; розвиток здатності адекватно розуміти себе, інших; навчання прийомам міжособистісного спілкування, ін.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Діагностичний інструментарій для вивчення психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів

Важливим завданням емпіричного дослідження є вивчення психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів. Відповідно, виникла необхідність підібрати і описати відповідні діагностичні методики, провести власне емпіричне дослідження з метою вивчення психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів у закладі вищої освіти, а також проаналізувати та описати результати психологічної діагностики.

При психологічному моделюванні конкретної професійної діяльності першочергово увага наділяється можливістю засвоєння людиною специфіки відображення дійсності й регуляції власних діянь у новій спеціалізованій позиції, котру спеціаліст бажає здобути. Прогнозований результат даної взаємодії залежить від оптимальності застосування студентами своїх особистісних ресурсів. Тому провідним завданням емпіричного дослідження була спроба аналізувати взаємозв'язок між компонентами професійної культури особистості і спрямованістю на оволодіння фаховою діяльністю майбутніх психологів.

Діагностика особливостей професійної культури особистості базується на визначених теоретичних засадах. Доцільно розподілити методики дослідження професійної культури особистості на такі блоки:

1) діагностики емоційно-оцінної складової професійної культури – особистісної спрямованості чи вартісної тенденції, яка виявляє цілісну систему або ієрархію емоційно-оцінних орієнтацій особистості (тест М. Рокича);

2) дослідження поведінкової складової професійної культури, яка вказує на повноту сформованості уявлень про подальшу професійну діяльність, виявляють вектор життєдіяльності: самоактуалізаційний тест Е. Шострома, присосованого Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською – САТ);

3) вивчення когнітивної складової професійної культури індивідуальності – усвідомлених життєвих цілей, ступеня усвідомленості життя та смисложиттєвих орієнтацій у фаховій діяльності (опитувальник СЖО Д. Леонтєва).

Слід зазначити, що один із істотних недоліків стандартних методик вивчення професійної культури полягає у тому, що отримані з їх допомогою дані дозволяють судити тільки про загальні тенденції направленості вартісних пріоритетів індивідуальності. Причини формування тих або інших пріоритетів та ціннісних орієнтацій залишаються, зазвичай, поза полем зору дослідника. Таким чином, наприклад, традиційними методичними засобами складно виявити, у якій мірі прерогативи особистості дійсно є критеріями розвитку професійної культури і який ступінь усталеності цих пріоритетів. Виходячи з розглянутих передумов, слід виділити такі виміри вивчення особливостей формування компонентів професійної культури, як: уявлення, особливості орієнтувальної діяльності, спрямованість, стійкість і дієвість вартісних уподобань.

Класична методика М. Рокича, обрана для діагностики емоційно-оцінної складової професійної культури, заснована на прийомі безпосереднього рангування термінальних (цінностей-цілей) й інструментальних цінностей (цінностей-засобів). Для початку респонденту почергово було запропоновано два набори по 18 карток у кожному із надрукованими на них назвами цінностей (термінальних й інструментальних) і давалася задача розкласти їх за порядком вагомості як ключових принципів, котрими він особисто керується у житті.

Потім обстежуваному пред'являлося два списки по 18 цінностей в кожному, надруковані за абеткою, й рекомендувалося поставити проти кожної позначки відповідне рангове число від 1 до 18 за ступенем їх суб'єктивної значущості. В подальшому пропонувалося прорангувати перелік цінностей немов не від свого імені, а з свого потенційного погляду в більш старшому віці, тобто із позицій ідеального Я та близької людини. В такий спосіб вивчалося зіставлення образів «Я реальне», «Я ідеальне» та «Я соціальне».

Отримана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія цінностей поділялась на три рівні групи: значущі, вагомі (ранги від 1 до 6), індиферентні, байдужі (7-12) й апатичні, незначущі (13-18 ранг ієрархії). За цією схемою дослідження можна поєднати цінності, об'єднати їх у блоки і поділити за ступенем однорідності або полярності, що є характерологічною особливістю емоційно-оцінної складової професійної культури окремої особистості (або респондованого загалу).

Головним завданням контрольного етапу експерименту була спроба простежити взаємозв'язок між емоційно-оцінною складовою професійної культури майбутніх психологів й їхньою спрямованістю на психологічну й дослідницьку види діяльності як емоційно-оцінні орієнтування.

Самоактуалізаційний тест-опитувальник Е. Шострома, визначений для оцінки поведінкової складової професійної культури, ґрунтується на теорії самоактуалізації А. Маслоу, концепціях психологічного сприймання часу і часової орієнтації суб'єкта Ф. Перзла та Р. Мея, а також ідеях К. Роджерса й інших теоретиків екзистенціально-гуманістичного спрямування психології. Конкретні питання були відібрані із великої вибірки критичних, насамперед поведінкових індикаторів. Самоактуалізаційний тест включає 126 пунктів, кожний з котрих пропонує на вибір два судження ціннісного або поведінкового характеру. Останні не обов'язково є змістовно альтернативними. Проте обстежуваному усе ж пропонується вибрати те із них, що більшою мірою відповідає його уявленням або звичному способу поведінки.

Самоактуалізаційний тест Е. Шострома вимірює самоактуалізацію згідно з двома базовими та дванадцятьма додатковими шкалами. Фундаментальними є шкали компетентності в часі й підтримки. Вони незалежні одна від одної й, на відміну від додаткових, не мають загальних пунктів. Дванадцять додаткових шкал формують шість парних блоків. Кожен пункт тесту входить у одну чи більше додаткових шкал і, передусім, в одну базову. Так, додаткові шкали долучаються до змісту ключових, тому що складаються з таких же пунктів опитувальника. Схожа структура тесту дозволяє діагностувати значну кількість показників, не збільшуючи при цьому об'єм тесту.

Зауважимо, що самоактуалізаційний тест Е. Шострома використовується для обстеження дорослих, психічно здорових людей. Специфіка самоактуалізації як досліджуваного феномена, характер тесту і, в тому числі, складність його основних суджень потребують серйозного психологічного обміркування як того, хто його виконує, так і того, хто опрацьовує отримані результати. Він застосовується і задля індивідуального, і задля групового обстеження. В разі потреби респондент може працювати із тестом та за відсутності експериментатора. Пункти тесту, zostавлені без відповіді чи ті, де зазначені обидва варіанти, при обробці не враховуються. В випадку, якщо кількість цих пунктів перевищить 10 % від їх загальної кількості, тоді результати дослідження вважаються не справжніми. Інструкція до методики не обмежує часу відповідей, хоч практика показує, що в нормі воно зазвичай не перевищує 30-35 хв.

При обробці результатів тестування за самоактуалізаційним тестом Е. Шострома підрахунок «сирих» балів, одержаних кожним обстежуваним, здійснюється з допомогою ключів до методики. Кожна відповідь, яка співпадає з ключем, оцінюється у один бал. Потім підраховується сума балів, отриманих особою за кожною шкалою. Дані значення заносяться на профільний бланк, після цього будується тестовий профіль обстежуваного й визначаються його дані у стандартних Т-балах (*T-score*), які дозволяють легко й зручно зіставляти результати різних осіб й інтерпретувати їх.

При застосуванні самоактуалізаційного тесту Е. Шострома як дослідницької методики можливо користуватися й одними первинними балами, тоді як Т-бали необхідні лише для застосування тесту у вигляді інструмента діагностики. При психологічному доборі або оцінці персоналу організації (як приклад, педагогічного колективу навчального закладу або студентів окремої спеціальності), а також при оцінюванні індивідуальних рис та якостей особистості більш доречно використовувати комплексні результати тестування. Емпіричному дослідженню підлягають дані за відповідними парами шкал та вся інша інформація про обстежуваного (підсумки бесіди, спостереження, інших застосованих тестів і методик). У окремих випадках корисно спільно із

клієнтом обговорити його дані. Інколи сам факт такої предметної розмови викликає в студентів особливий психотерапевтичний ефект. Питання тесту, зачіпаючи глибинні, життєві процеси людського існування, змушують їх замислитися над питанням, про котрі вони ніколи раніше не розмірковували: про природу особи, своє місце у світі, світогляд, проблеми взаємодії із довкіллям та ін.

Наступною методикою в системі дослідження когнітивної складової професійної культури студентів-психологів є тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва. Й це зрозуміло чому, оскільки смисл життя – кардинальна світоглядне питання людського існування, в якій з'ясовується суть людини, її місце в світі, земне призначення. Його усвідомлення означає задля особистості свідомий вибір життєвого шляху, спеціальності за покликанням, людяності як критерію спілкування. У особи, котра живе і діє із максимальною віддачею моральних, розумових і фізичних сил, сенс життя ототожнюється із повнотою безпосереднього самовиявлення й самоствердження, адже її життєвий поступ – це творення себе і власних життєвих обставин відповідно до найвищої цілі-місії.

Відповідно до показників тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва, найважливішою у ієрархічній системі особистості є й властивість людини, котра виражається у її здатності не тільки управляти обставинами, вигідно змінюючи їх залежно від своїх цілей, ідеалів, але й спроможності «створити себе самого», «будувати» й реалізовувати «модель» подальшого життя [92]. Ситуаційність, якщо вона стала особливістю особистості, робить людину іграшкою у руках долі, тому її поведінка не передбачувана, яка спричиняється випадком, залежить від множини певних умовностей. І лише орієнтація на віддалений результат звільняє від життєвих умов і ситуацій.

Вирішальним задля розуміння характеру когнітивної складової професійної культури особистості, згідно тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва, є взаємовідношення між суспільно й особистісно значущими для людини задачами (як цілями, які задані за конкретних умов життєдіяльності). Оволодіння цілями життя – найважливіша передумова

утворення сталої системи цінностей. Але ціннісні установки й спрямування особистості – це не одне й те саме. важливо ураховувати, що спрямованість особистості сутнісно зумовлює поведінку. І хоч остання визначається не одним спонуканням, а структурою вартісних відносин, у даній системі завжди щось з'являється на першому плані, тобто домінує у ній, додаючи характеру людини як фахівця колориту.

Відповідно до результатів тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, у ціннісних орієнтаціях провідним компонентом є когнітивна система – структура переконань, а переконаність виявляє довгострокове спрямування поведінки людини, її стабільність та непохитність в досягненні поставлених цілей, упевненість в справедливості і важливості справи, котру вона виконує. Особливості характеру пов'язані зі інтересами людини за умови, що останні вирізняються стійкістю та глибиною. Поверховість та нестійкість інтересів нерідко сполучені із конформністю, нестачею самостійності й цілісності. І, навпаки, змістовність інтересів свідчать про цілеспрямованість, наполегливість.

Саме визначені концепти вказують на доцільність використання тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) задля виявлення сутності істинних намірів та уподобань студентів у виборі діяльності. Запропонована методика є адаптованою версією тесту «Цілі в житті» Дж. Крамбо і Л. Махолика; була розроблена на основі теорії домагань та прагнень В. Франкла і мала на цілі емпірично валідизувати коло уявлень індивіда про свої життєві орієнтири (Дж. Крамбо, Л. Махолик). Життєві цілі, котрі діагностуються методикою, визначають онтологічно значущі переживання у світоглядній сфері особистості.

Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва у його остаточному варіанті – це набір із 20 шкал, кожна із яких сформульована як завершене твердження, яке роздвоюється: два протилежні варіанти відповідей задають полюси оцінювальної шкали, між котрими можливі сім градацій переваг, котрі відображають уявлення про чинники свідомого життя індивідуальності. В тесті описується від першої особи конкретна дія, переживання або стан. Сумарний тестовий бал вважається арифметичною сумою чисельних значень квантифікаторів, вибраних і відзначених обстежуваним. Оброблення

результатів зводиться до підсумовування числових значень задля всіх 20 шкал та переведення сумарного бала в стандартні значення (процентилі). Вихідна послідовність градацій може чергуватися у випадковому порядку за спадом, до того ж максимальний бал завжди відповідає полюсу наявності цілі життя, а мінімальний – полюсу її відсутності (Дж. Крамбо, Л. Махолик).

Валідизація тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва пройшла кілька етапів. Дж. Крамбо і Л. Махолик провели порівняльне дослідження, яке виявило високий рівень кореляції результатів із опитувальником В. Франкла. Цей опитувальник сконструйований авторами на базі питань з клінічного інтерв'ю, за допомогою котрого В. Франкл визначав ступінь екзистенціального вакууму у клінічній практиці. Вони наводять дані, що вказують на високу внутрішню узгодженість пунктів тесту. За наявними даними, аналізований тест не визначає стійких зв'язків зі статтю, віком, ступенем освіти, IQ, релігійністю і доходом. В. Франкл вивчає цю обставину як підтвердження його принципи про те, що сенс життя може бути знайдений будь-якою особистістю. Водночас, має місце зв'язок результатів цього тесту з різноманітними шкалами ММРІ. Зокрема, вагомими виявилися кореляції з всіма чотирма вторинними факторами – самоконтролем (позитивна), нейротизмом, тривожністю і потенціалом реагування (негативні). Також не було встановлено значущих кореляцій із жодною зі шкал тесту особистісних орієнтацій Е. Шострома чи тесту Рокіча.

Незважаючи на незначний обсяг тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва (20 пунктів), при факторному аналізі виокремилися шість факторів, п'ять з котрих (за винятком другого) добре інтерпретуються, корелюються з загальним показником когнітивної складової професійної культури особистості. Відповідно результати, отримані при факторизації, дозволяють стверджувати, що усвідомленість життєзреалізування особистості не є внутрішньо однорідною структурою. Отримані фактори (окрім другого) можна розглядати як складники сенсу життя особи, диференціюючи їх на обидві групи: а) власне смисложиттєві орієнтації – цілі життя, його насичення й задоволеність самореалізацією, які відповідно характеризують ціль (майбутнє), процес (сьогодення) й результат (минуле); б) внутрішній локус контролю, із

яким свідомість життєвих проявів об'єднує загальне світоглядне переконання у тому, що контроль можливий, і віру в власну здатність здійснювати певний контроль (образ Я).

На підставі проаналізованих методологічних змін, тест розуміння життєвого часу був перетворений в тест смисложиттєвих орієнтацій. В підсумку він має п'ять субшкал (цілі у житті; хід життя, чи його інтерес й емоційне насичення; результативність буття, або задоволеність самореалізацією; локус контролю (Я- господар життя); локус-контролю-життя, або керованість життям), що докладно описані у науковій літературі [25].

Ще одним інструментом емпіричного дослідження емоційно-оцінної складової професійної культури особистості є методика ціннісних орієнтацій М.Рокича. Її концепція ґрунтується на тому, що система ціннісних орієнтацій виявляє змістовну сторону спрямованості особистості й становить основу її взаємодії із довкіллям, іншими людьми, самою собою. Водночас вона формує серцевинний пласт світогляду, центральну ланку мотивації життєвої активності. Адже особистісне самовизначення в ранній юності має соціально активну, ціннісно-сміслову природу, то задля обґрунтування типового змісту системи цінностей студентів як майбутніх фахівців-психологів найкраще скористатися цією методикою, адаптованою А. Гоштаутасом і В. Ядовим. У дослідженні використовувалася форма тесту, модифікована Д. Леонтьєвим.

Методика М. Рокича заснована на безпосередньому рангуванні списку цінностей. Вона включає два таких списки, кожний з котрих фіксує 18 вартостей – термінальних (цінності-цілі) й інструментальних (цінності-засоби). Останні описують засоби, що вибираються задля досягнення цілей життя та є інструментом, за допомогою котрого можна реалізувати термінальні цінності. Задля конкретизації критеріїв рангування обстежуваним поданих цінностей пропонувалося враховувати не тільки їх значущість, а й можливість її утілення. Для цього після завершення рангування обох списків респонденти мають оцінити у відсотках ступінь упровадження у їхнє життя кожної з цінностей. Задля одержання групових результатів задля кожної із цінностей підраховується середнє арифметичне значення рангу згідно з даними всієї

групи, а далі отримані усереднені ранги усіх цінностей удруге ранжируються в порядку зростання: цінностям із найменшим рангом надається повторний перший ранг та ін.

Результатом застосування цієї процедури є групова ієрархія ціннісних орієнтацій. При цьому цінності, що потрапили в верхню частину ієрархії, інтерпретуються як домінантні, в середню і нижню – як незначні. Крім того, нами аналізувалася спроможність студентів надавати ціннісно-орієнтаційне спрямування своєму фаху – професії психолога. Для цього використані такі шкали, як: 1) сфера реалізації, 2) життєві цінності, 3) мотиви вибору професії в формі відкритих запитань. За трибальною шкалою треба було оцінити ступінь присутності зазначених рис в студента, важливих під час виконання функцій психолога. Введення такого пункту припускало одержання непрямих параметрів самооцінки. Так само студенти фіксували три позитивних і три непривабливих для них риси особистості справжнього фахівця-психолога.

Отже, для психодіагностики психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів методики розподілено на такі блоки: тест М. Рокича – для діагностики емоційно-оцінної складової професійної культури – особистісної спрямованості чи вартісної тенденції, котра визначає цілісну систему або ієрархію емоційно-оцінних орієнтацій; самоактуалізаційний тест Е. Шострома САТ, адаптований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською – для вивчення поведінкової складової професійної культури, що вказує на повноту сформованості уявлень про майбутню фахову діяльність, визначають вектор життєдіяльності); опитувальник СЖО Д. Леонтьєва – для дослідження когнітивної складової професійної культури особистості, зокрема усвідомлених життєвих цілей, ступеня усвідомленості життя та смисложиттєвих орієнтацій у фаховій діяльності. Аналізовані методики дають змогу розглянути складові професійної культури особистості студента – майбутнього психолога, зокрема враховуючи рівень його домагань, професійні уявлення, соціальну ситуацію розвитку та особливості освітньо-професійної підготовки.

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів

Емпіричне дослідження психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів проводилося на базі Західноукраїнського національного університету, зі студентами спеціальності 053 Психологія. Вибірка емпіричного дослідження становила 50 майбутніх психологів, які навчалися на 4 курсі.

Діагностика психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів передбачала використання таких методик: тест М. Рокіча (для діагностики емоційно-оцінної складової професійної культури – особистісної спрямованості чи вартісної тенденції, котра визначає цілісну систему або ієрархію емоційно-оцінних орієнтацій); самоактуалізаційний тест Е. Шострома САТ, адаптований Л. Гозманом, М. Крозом та М. Латинською (для вивчення поведінкової складової професійної культури, що вказує на повноту сформованості уявлень про подальшу професійну діяльність, виявляють вектор життєдіяльності); тест-опитувальник смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва (для дослідження когнітивної складової професійної культури особистості, зокрема усвідомлених життєвих цілей, ступеня усвідомленості життя та смисложиттєвих орієнтацій у фаховій діяльності).

Так, завдання дослідження за опитувальником М. Рокіча першочергово полягало у вивченні емоційно-оцінної складової професійної культури майбутніх психологів. Для конкретизації критеріїв рангування студентам було запропоновано брати до уваги не тільки значущість конкретної цінності, а й рівень її реалізованості у своїй життєдіяльності (табл. 2.1).

З таблиці видно, що майбутні психологи першочергово націлені на реалізацію особистісних цінностей. Так 34% студентів – майбутніх психологів вважають найбільш важливими щасливе подружнє життя, кохання, здоров'я, життєву мудрість. А й інші групи вартостей мають значний відсоток у цільових домаганнях майбутніх психологів, вони виявляють специфіку подальших

життєвих намірів та перспектив. Так, для 20% – це впевненість у собі й друзях, для 22% – воля й творчість, для 24% – суспільне визнання.

Таблиця 2.1

**Результати дослідження ціннісних орієнтацій
майбутніх психологів за методикою М. Рокича**

Тип ціннісних орієнтацій	Найбільш значущі цінності	Кількість студентів (%)
Орієнтація на соціальну взаємодію	Розвиток, кохання, впевненість в собі, цікава робота, наявність вірних друзів	20
Орієнтація на індивідуальну самореалізацію	Наявність хороших та вірних друзів, розваги, воля, твердий характер, продуктивне життя	22
Орієнтація на особисте щастя	Любов, здоров'я, щасливе подружнє життя, матеріально забезпечене життя, мудрість	34
Орієнтація на соціальну успішність	Продуктивне життя, цікава робота, матеріальна забезпеченість, визнання	24

Зокрема, результати дослідження «реального Я» оформилися в наступну картину: більшість респондентів вказали, що основною метою життя є забезпечення матеріального благополуччя, причому як життєву самоціль зазначили можливість «жити безтурботно, розважатися». Серед устремлінь майбутніх психологів переважає бажання «мати гарне здоров'я», «розважатися», «бути матеріально забезпеченим». Порівняно з бажаними соціальними запитами студентами обиралися вартісні уподобання про щастя інших; зокрема, частина опитаних бачили його у змозі приносити людям користь, або у задоволенні власною роботою, котра буде корисна суспільству.

З'ясувалося, що ключові місця у всіх студентів посідають ці цінності: «отримати гарну освіту», «мати цікаву роботу», «активно просуватися в вибраній справі», «забезпечити себе фінансово», «домогтися фінансової незалежності» й «положення в суспільстві», «бути вільним, незалежним», меншість прагне «принести користь людям». Тому за загальними показниками опитування студентів, зміст і розподіл життєвих цілей за рангами направлений на індивідуалістичні домагання: на першому місці знаходяться ділові цілі, орієнтовані на пізнання і вибір професії, котра приноситиме задоволення; на

другому – цілі, направлені на особистий, переважно матеріальний успіх та добробут; на третьому – соціальні цілі філософського характеру.

За результатами рангування студентами цінностей, ступенем їх реалізації можна зробити наступні висновки. Задля респондентів характерне бажання до самоствердження, бажання бути визнаними довкіллям. Саме дані цінності залишаються досить вагомими мотиваційними чинниками навчальної й подальшої професійної діяльності. Згідно з результатами тестування очевидна також потреба у життєвому та професійному самовизначенні, повній самореалізації у найближчому майбутньому. Духовне життя майбутні психологи намагаються будувати на високих ідеалах дружби, цінують довірливі стосунки між людьми.

Для оптимального вивчення структури ціннісних орієнтацій майбутніх психологів було виокремлено окремі цінності-цілі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Результати дослідження цінностей-цілей
майбутніх психологів за методикою М. Рокича**

Термінальні цінності	Кількість студентів (%)
Цінність «Активне діяльне життя»	8
Цінність «Життєва мудрість»	12
Цінність «Здоров'я»	6
Цінність «Цікава робота»	10
Цінність «Краса природи і мистецтва»	14
Цінність «Любов»	8
Цінність «Матеріально забезпечене життя»	4
Цінність «Наявність хороших друзів»	6
Цінність «Суспільне визнання»	8
Цінність «Пізнання»	10
Цінність «Продуктивне життя»	10
Цінність «Розвиток»	8
Цінність «Розваги»	12
Цінність «Свобода»	10
Цінність «Щасливе подружнє життя»	10
Цінність «Щастя інших»	12
Цінність «Творчість»	12
Цінність «Впевненість у собі»	6

Як бачимо з таблиці, в ієрархії термінальних цінностей студентів провідне місце посідає фінансово забезпечене життя, наявність хороших та вірних друзів, упевненість, здоров'я. Найвищий ранг значущості в ієрархії інструментальних цінностей студентів займають відповідальність, вихованість, чесність, а також самоконтроль. Загалом можна констатувати, що ставлення студентів до отримання вищої освіти і вибору професії стає прагматичнішим, при цьому істотно змінюється структура мотивів – все більше переважають економічні цінності, а професія нерідко стає лише інструментом задля досягнення цих цілей.

Для оптимального вивчення структури ціннісних орієнтацій майбутніх психологів було виокремлено окремі цінності-засоби (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Результати дослідження цінностей-засобів
майбутніх психологів за методикою М. Рокича**

Інструментальні цінності	Кількість студентів (%)
Цінність «Акуратність і охайність»	10
Цінність «Вихованість»	8
Цінність «Високі запити»	12
Цінність «Життєрадісність»	10
Цінність «Старанність»	8
Цінність «Незалежність»	10
Цінність «Непримиренність до недоліків у собі та інших»	12
Цінність «Освіченість»	8
Цінність «Відповідальність»	6
Цінність «Раціоналізм»	12
Цінність «Самоконтроль»	6
Цінність «Сміливість в обстоюванні своїх думок і поглядів»	10
Цінність «Тверда воля»	6
Цінність «Терпимість»	12
Цінність «Чесність»	8
Цінність «Чуйність»	12
Цінність «Широта поглядів»	10
Цінність «Ефективність у справах»	8

Як бачимо, студенти характеризуються орієнтацією на певні життєві цінності, як тверду волю, життєрадісність, відповідальність, самоконтроль, ефективність у справах й освіту. Також для майбутніх психологів найбільш

значущими є етичні цінності (вихованість, життєрадісність), професійного самовизначення (відповідальність), індивідуальні (незалежність), інтелектуальні (освіченість), але низький ранг мають чуйність і непримиренності до недоліків.

При порівнянні результатів реального й ідеального образу системи цінностей подальших психологів бачимо відмінність між інструментальними та термінальними вартостями (вихованість, життєрадісність, освіченість, чуйність), що свідчить про певну деформацію свідомого ставлення до засобів реалізації власного Я у професійній життєдіяльності. У студентів немає впевненості у значущості соціально орієнтованих вартостей, тому в ідеальній ієрархії цінностей споглядається тенденція їх компенсації.

У майбутніх психологів має місце однаковість уявлень про ідеальне значення цінностей: цікава робота, творчість й активне діяльне життя. Для них важливі незалежність друзі та любов. А такі цінності, як «свобода» і «творчість» мають однакові позиції в «ідеальній» та «усвідомлюваній» ієрархіях. Теж дослідження підтвердило факт високої структурованості ціннісних орієнтацій майбутніх психологів щодо суспільних атитюдів: зокрема, смислові конструкти студентів наповнені традиційним змістом і гармонійно вписуються у картину світу, котра достатньо адекватна суспільній дійсності. Це свідчить про довільну інтеріоризацію соціальних норм і високі адаптативні можливості майбутніх психологів. Крім того, їх ціннісні орієнтації наповнені смисловою перспективою, яка вказує на достатню гармонійність ключових мотиваційних ліній.

Особливого значення набуває визначення поведінкової складової професійної культури майбутніх психологів. Для цього використано самоактуалізаційний тест Е. Шострома, тобто САТ (табл. 2.4).

Здобуті на основі даних самоактуалізаційного тесту Е. Шострома дані підтверджують той факт, що тестові оцінки ступеня самоактуалізації студентів переважно розташовані у діапазоні самоактуалізації. Найбільший відсоток всіх майбутніх психологів (61,9 %) знаходяться у межах 45-70 стандартних Т-балів. Загальна же картина самоактуалізації – це «хороша норма» – 43,3 балів. За

даними чотирьох вимірjувальних шкал, також є причини констатувати низькі показники самоактуалізації. Це відноситься до таких вимірів: «пізнавальні потреби», «креативність», «синергічність», «спонтанність поведінки», за котрими одержані нижчі результати від середньостатистичної норми. Так, останні характеризують майбутніх психологів як людей, які піддаються зовнішньому впливу, а тому у житті керуються не власними цінностями, а настановленнями докiлля. Ознакою же самоактуалізації є саме «зсередини керована індивідуальність». Навіть якщо вона і піддається зовнішнім впливам, тоді завжди вільна у виборі дій і вчинків.

Таблиця 2.4

Результати дослідження рівнів самоактуалізації майбутніх психологів за опитувальником Е. Шострома САТ

Шкали	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Псевдо-самоактуалізація
Орієнтація у часі	42	46	12	0
Опора (підтримка)	46	50	0	4
Ціннісні орієнтації	38	40	12	10
Гнучкість поведінки	34	38	28	0
Сензитивність	18	56	24	2
Спонтанність поведінки	44	34	20	2
Самоповага	14	50	34	2
Самоприйняття	20	44	32	2
Погляд на природу людини	26	52	22	0
Синергічність	48	26	24	2
Прийняття агресії	18	56	20	6
Контактність	44	46	8	2
Пізнавальні потреби	58	28	12	2
Креативність	50	36	12	2
Середні показники	35,5	43,3	18,6	2,6

При вивченні показників самоактуалізації за кожною шкалою тесту-опитувальника САТ, у групах майбутніх психологів не визначено значних розбіжностей. Так, за шкалою компетентності в часі одержані показники, які вказують на психологічну та статистичну норму, зазначають про загальний середній ступінь самоактуалізації майбутніх психологів. У них виявляється здатність жити за принципом «тут та тепер», відчувати неподільність минулого, теперішнього й майбутнього, бачити життя цілісно. В майбутніх психологів також присутня закономірність до сакралізації й глобалізації майбутніх

звершень, які є формою максималізації життєвих потенціалів, не завжди поміркованих і зважених.

Шкала підтримки характеризується середнім рівнем вираженості і констатує незалежність цінностей та поведінки майбутніх психологів від впливу ззовні. Їм притаманна конкретна неадекватність сприйняття власного «Я» й дещо завищена самооцінка, проте високий ступінь самоповаги свідчить про почуття власної гідності й можливість реалізації власних домагань у майбутньому. Іноді майбутні психологи проявляють конформність і несамостійність у прийнятті глобальних рішень, вияві зовнішнього локусу контролю, що є показником конкретної незрілості в виборі життєвих перспектив та принципів самореалізації.

Результати сформованості емоційно-оцінної складової професійної культури майбутніх психологів свідчать про реструктуризацію минулих і формування нових цінностей, які співвідносяться із запитами суспільства й професійними настановленнями. Вони, згідно з даними тестування, виявляються в потязі до матеріальних благ та егоцентричних уподобаннях (стверджено матеріалами опитувальника М. Рокича). Шкала лабільності чи гнучкості поведінки вказує на доволі високий рівень вміння адаптуватися до швидкоплинної ситуації, передбачає миттєвість в виборі вигідних перспектив в стосунках з соціальним оточенням, прогнозує майбутню націленість на віддалені досягнення та симбіотичність зносин з довкіллям.

Ступінь сензитивності студентів уможлиблює пряме сприйняття власної емоційно-афективної сфери й сприяє усвідомленню зіставлення чуттєвого (переживання) і когнітивного (в цьому випадку рефлексорного, продуманого) компонентів повсякденного буття. За шкалою спонтанності одержано найнижчий показник в усіх категоріальних виявах особистості, який свідчить про страх і малу відвертість у відчуттях, надмірну поміркованість в прийнятті рішень, тривіальність при вирішенні насущних проблем, неможливість творчого розв'язання елементарних життєвих ситуацій. У даному випадку подібні деструкції ототожнюються із афективною й когнітивною ригідністю,

яка підсилює невдоволення власною діяльністю й негативно впливає на образ «Я».

Шкала самоповаги окреслює его-спрямованість, яка виявляється у високих оцінках респондентами своєї гідності, вартісного відношення до особистих позитивних рис характеру, інколи навіть усупереч негативним варіантам поведінки у конкретних ситуаціях. Але в цьому випадку подібний егоїзм можна з впевненістю назвати «здоровим», адже самоповага є стрижневим показником планомірного й всебічного розвитку особистості, впливає на її самовдосконалення й оптимізує рівень домагань. Зважена оцінка індивідуальних рис (шкала самоприйняття) свідчить про здатність опитуваних критично і, водночас, адекватно сприймати свої характерологічні вади й недоліки, що надає їм змогу в майбутньому нейтралізувати надмірну тривожність та проявляти себе у поведінці й діяльності природно.

Уявлення майбутніх психологів про сутність людини вказує на певну недовіру до соціуму, а також на те, що люди сприймають оточення як агресивне й деструктивне. Подібна тенденція символізує незахищеність та певну фобічність у відносинах з соціальним довкіллям. Можливо, основою формування такого бачення є ситуація в країні загалом, але не треба відокремлювати та особистісні порушення у поведінці майбутніх психологів. Оскільки показники прийняття власної агресії у майбутніх психологів також незначні (окреслюють низьку спроможність адекватно й точно оцінювати власну агресивність, її причини й наслідки), то в тандемі із негативним сприйняттям природи людини вони свідчать про певні деструкції у майбутніх психологів.

Середній рівень синергії майбутніх психологів емпірично підтверджує те, що вони спроможні цілісно сприймати світ, об'єднувати діаметральні показники життя, такі як робота й відпочинок, матеріальне й духовне. Протилежні буттєві чинники сприймаються й реалізуються майбутніми психологами в діалектичній єдності. Нормативний рівень міжособистісних відносин за показниками контактності підтверджує змогу майбутніх психологів швидко налагоджувати діалогічний контакт зі співбесідником.

Незначна схильність майбутніх психологів до пізнання оточуючого світу визначається низькими показниками пізнавальних потреб і виявляється у тенденціях до репродуктивності учбово-пошукової діяльності. За посередніх креативних домагань особистість майбутнього психолога характеризується парадоксальною картиною бажань: жагою самостійності, з одного боку, й надмірною соціальною залежністю – з іншого, що каже про дискретність власних орієнтирів життєдіяльності із її суспільною значущістю.

Зауважимо, що, попри зазначені порушення в диспозиціях особистості майбутніх психологів, треба зауважити, що процес самоактуалізації у них протікає безперервно, має перманентний характер та співвідноситься з досвідом реалізації у світі. В самому «творенні самоактуалізації» на першому місці постає індивідуальність (високий рівень его-направленості), а не її проміжні здобутки через зовнішню керованість поведінкою в реалізації цілей і домагань.

У цілому, майбутні психологи відрізняються реалістичністю сприймання себе і довкілля, спонтанністю, орієнтацією на розв'язання нагальних, життєво важливих завдань, потребою у ствердженні своєї самості, незалежністю, духовністю, почуттям спільності з людством, глибокими міжособистісними стосунками, прихильність до демократичних цінностей, розмежуванням засобів та цілей життєдіяльності. Через це за результатами дослідження можна стверджувати, що майбутні психологи знаходяться на поступальному шляху до власної самореалізації, тобто перебувають у динаміці самодостатності.

Для вимірювання когнітивної складової професійної культури майбутніх психологів використано методику СЖО Д. Леонтьєва. Запропонована методика дає змогу виявляти когнітивну складову професійної культури особистості, зокрема смисложиттєві орієнтації особистості (СЖО). Здобуті кількісні чинники за кожною вимірювальною шкалою тесту СЖО, як й узагальнений показник усвідомленості майбутніми психологами свого життя, розташовуються в діапазоні середніх оцінок. Це підтверджує, що життєдіяльність майбутніх психологів є осмисленою й спрямованою в майбутнє (табл. 2.5).

**Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій
майбутніх психологів за методикою СЖО Д. Леонтєєва**

Шкали СЖО	Середнє значення	
	Сирі бали	Стенайни
Шкала «Загальна свідомість життя»	108	6,11
Шкала «Ціль»	38	6,17
Шкала «Процес»	32	5,86
Шкала «Результат»	26	5,51
Шкала «Локус-контролю Я»	28	6,18
Шкала «Локус-контролю життя»	32	6,04

Досліджуючи результати тестування згідно з методикою СЖО, відзначимо, що подальші психологи характеризуються доволі високими показниками загальної усвідомленості життя, що вказує на задоволеність буттям загалом. Високі показники за субшкалою «Цілі у житті» характеризують наявність у майбутні психологи відповідних установок у майбутньому, а також свідчать про цілеспрямованість, віру в свої плани і їх здійснення й наявність осмислених життєвих перспектив. Доволі високий показник за субшкалою «Процес життя» дає змогу констатувати наявність у майбутні психологи емоційної насиченості і наповненості змісту сьогодення. Важливо зазначити, що показники вище за середні за шкалою «результативність», тобто за рівнем задоволеності майбутніх психологів самореалізацією, вказують на доволі стійку оцінку пройденого відрізка життя, її ефективність, свідомість, зростання самостійності.

Середні бали за субшкалою «Локус контролю-Я» відповідають баченню майбутніх психологів про себе як про індивідуальність, яка не володіє достатньою свободою вибору, щоб будувати життя згідно з своїми цілями та уявлень про її змістовність. Але досить високий показник за шкалою «Локус контролю-життя, чи керованість життям» відображає достатню впевненість майбутніх психологів у тому, що вони можуть свідомо контролювати процес власного особистісного становлення та діяльності у даний життєвий період. Співвідношення трьох часових локусів життя (минулого, сьогодення та

майбутнього) у подальших психологів показує більшу орієнтацію на майбутнє, побудову планів, котрі б реалізовувалися в подальшій життєдіяльності.

Життєві цілі студентів майбутніх психологів, за показниками тесту СЖО, є осмисленими і цілеспрямованими, що властиво особам з високим рівнем самоактуалізації. Емоційна насиченість сьогодення наповнена значенням й інтересом, осмислено й ефективно сприймається респондентами пройдений відрізок життя. Важливо, що майбутні психологи мають власне бачення внутрішньої свободи, незалежності, спроможністю самостійно ухвалювати рішення і втілювати їх в життя, вірять у свої сили й відповідальні за свої дії.

Рівень усвідомленості життя в майбутніх психологів знаходяться в динаміці, а світобачення набуває рис, притаманних фахівцю. Намічається тенденція до розвитку у майбутніх психологів уявлень про себе як про людину, яка володіє свободою вибору й здатна контролювати власне життя (показники за шкалами «локус-контролю Я» і «локус-контролю життя»).

Проаналізувавши показники тестування згідно з методикою СЖО, можна дійти до висновку, що майбутні психологи на 4-му курсі вже мають значний особистісний потенціал у реалізації власних цільових настановлень і ціннісних орієнтацій. Спостерігається перспектива творчого життєздійснення майбутніх психологів у подальшій професійній діяльності.

У таблиці 2.6 показані рівні розвитку складових професійної культури майбутніх психологів.

Таблиця 2.6

Рівні розвитку складових професійної культури майбутніх психологів

Складові професійної культури	Рівні професійної культури		
	високий	середній	низький
Емоційно-оцінна складова	28	32	40
Поведінкова складова	24	38	38
Когнітивна складова	34	36	30
Середнє значення	29	35	36

Як бачимо з таблиці, високий рівень емоційно-оцінної складової професійної культури продемонстрували 28% майбутніх психологів, середній –

32%, низький – 40%. Високий рівень поведінкової складової професійної культури продемонстрували 24% майбутніх психологів, середній – 38%, низький – 38%. Високий рівень когнітивної складової професійної культури продемонстрували 34% майбутніх психологів, середній – 36%, низький – 30%.

На рис. 2.1 показане графічне відображення рівнів розвитку професійної культури майбутніх психологів.

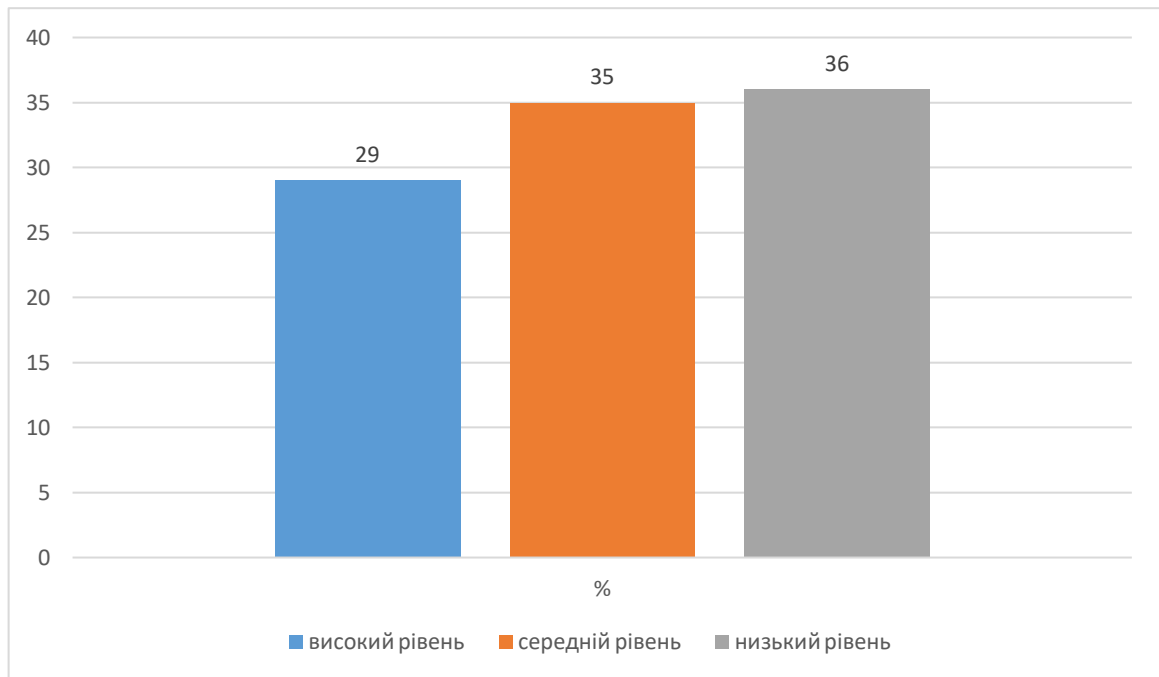

Рис. 2.1. Рівні розвитку професійної культури майбутніх психологів

Як бачимо з рисунка, високий рівень професійної культури продемонстрували 29% майбутніх психологів, середній – 35%, низький – 36%.

Отже, визначено психологічні особливості та рівні розвитку професійної культури майбутніх психологів. Наявність диспропорцій у розвитку складових професійної культури майбутніх психологів зумовлює необхідність пошуку і створення психолого-педагогічних умов для їх гармонізації та розвитку, що зумовило використання спеціальних тренінгових технологій.

Висновки до розділу 2

1. Для діагностики психологічних особливостей професійної культури майбутніх психологів методика розподілена на такі блоки: тест М. Рокіча – для діагностики емоційно-оцінної складової професійної культури – особистісної спрямованості чи вартісної тенденції, котра виявляє цілісну систему або ієрархію емоційно-оцінних орієнтацій; самоактуалізаційний тест Е. Шострома САТ, адаптований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською – для вивчення поведінкової складової професійної культури, що вказує на сформованість у майбутніх психологів уявлень про майбутню професійну діяльність, визначають вектор життєдіяльності); опитувальник СЖО Д. Леонтєва – для дослідження когнітивної складової професійної культури особистості, зокрема усвідомлених життєвих цілей, рівня усвідомленості життя та смисложиттєвих орієнтацій в професійній діяльності. Аналізовані методики дають змогу розглянути складові професійної культури особистості студента – майбутнього психолога, зокрема враховуючи рівень його домагань, професійні уявлення, соціальну ситуацію розвитку та особливості освітньо-професійної підготовки.

2. Визначено психологічні особливості та рівні розвитку професійної культури майбутніх психологів. Дослідження за опитувальником М. Рокіча показало, що майбутні психологи першочергово націлені на реалізацію особистісних цінностей. Так, 34% студентів вважають найважливішими щасливе подружнє життя, любов, здоров'я, життєву мудрість. Для 20% важливою є впевненість у собі й друзях, 22% – воля й творчість, 24% – суспільне визнання. Здобуті на основі самоактуалізаційного тесту Е. Шострома дані підтверджують, що тестові оцінки рівня самоактуалізації студентів переважно розташовані в діапазоні самоактуалізації. Найбільший відсоток усіх майбутніх психологів (61,9%) перебувають у межах 45-70 стандартних Т-балів. Аналізуючи результати тестування за методикою СЖО Д. Леонтєва, відзначено, що майбутні психологи характеризуються доволі високими показниками загальної усвідомленості життя, що каже про задоволеність своїм буттям у цілому. Узагальнення даних усіх використаних методик показало, що

високий рівень емоційно-оцінної складової професійної культури продемонстрували 28% майбутніх психологів, середній – 32%, низький – 40%. Високий рівень поведінкової складової продемонстрували 24% майбутніх психологів, середній – 38%, низький – 38%. Високий рівень когнітивної складової продемонстрували 34% майбутніх психологів, середній – 36%, низький – 30%. Що стосується загальних рівнів професійної культури, то високий рівень продемонстрували 29% майбутніх психологів, середній – 35%, низький – 36%. Наявність диспропорцій у розвитку складових професійної культури майбутніх психологів зумовила необхідність створення психолого-педагогічних умов для їх гармонізації та розвитку.

РОЗДІЛ 3

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Обґрунтування тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів

Важливим завданням дослідження було обґрунтування тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів.

Багато українських дослідників умовно розділяють психологічні чинники розвитку професійної культури майбутніх психологів на дві основні групи: об'єктивні детермінанти, які відображають вплив середовища, можливості соціальних перспектив, які дає професія, матеріальний фактор; суб'єктивні детермінанти – сформованість образу «Я», самозацікавленість, професійно важливі якості, професійні знання та вміння, ідеальний образ професіонала, очікування індивіда тощо. Але, якщо спиратися на вказані групи детермінант у процесі формуванні професійної культури майбутніх психологів, «втримати» цілісність даного складного психологічного феномену доволі складно.

Загалом професійну культуру майбутніх психологів вивчаємо як невід'ємний елемент суб'єктивного досвіду особистості. На думку Г. Бейтсона, Р. Ділтса і Б. Рассела, в виокремлених структурах (рівнях) суб'єктивного досвіду узагальнено психологічні фактори формування професійної культури, оскільки ці структури охоплюють психологічні явища як внутрішнього, так й зовнішнього характеру. Тому виділяємо такі психологічні чинники розвитку професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки:

- 1) розуміння смислу професії, її моральних основ;
- 2) усвідомлення своїх професійних перспектив й особистісно значущих професійних цілей;
- 3) наявність індивідуально значущих професійних цінностей та переконань, розуміння своїх фахових мотивів;

4) наявність професійних навичок, котрі є необхідними умовами професійної придатності й професійної готовності;

5) усвідомлення основних особливостей власної професійної поведінки й здатність контролювати свої емоції й поведінку;

6) позитивні очікування від широких перспектив (суспільних, матеріальних та ін.), котрі дає професія [24].

В якості психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки виділимо:

а) активізацію процесів усвідомлення суб'єктивного досвіду, зокрема, професійної культури (через розвиток здатності до самоаналізу, рефлексії; цілеспрямоване опрацювання професійних планів, цілей, смислів і цінностей);

б) актуалізація суб'єктності студентів (через інтерактивні методики роботи);

в) моделювання ситуацій, в котрих фокусується увага на особливостях різноманітних областей професійно-освітнього простору (особистісної, професійного середовища ЗВО, ринку психологічної професії, психологічної сфери в світі);

г) моделювання професійних ситуацій, в котрих розвиваються професійні навички, що знаходяться в основі професійної придатності й професійної готовності майбутніх психологів (комунікативні; навички самоаналізу, рефлексії; навички формулювання особистісно-значущих цілей; навички відповідального ставлення до професійної діяльності; навички впевненої поведінки) [51; 86].

Вказані умови професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки здійснилися через систему психолого-педагогічних заходів у ході роботи зі студентами під час тренінгу, в якому використовується інтегративний підхід. «Інтегративний тренінг», в якому поєднуються цілі комплекси інформації, видів діяльності, компетенцій, – це вимоги сучасності. Цей тренінг спрямований на розвиток професійної культури шляхом інтеграції логічних рівнів суб'єктивного досвіду та сприяння усвідомленню студентами-психологами власної професійної діяльності. При

цьому, застосування інтегративного підходу, в якому поєднуються не лише смислові чи змістовні елементи професійних знань й іншої важливої інформації, а й цілі прошарки практичних навичок (загальнопрофесійних, організаційно-діяльнісних, особистісно орієнтованих та ін.) [3; 87].

Використання інтегративного підходу сприяє створенню середовища продуктивного саморозвитку майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки у ЗВО. Важливими умовами розвитку професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки в середовищі ЗВО є використання структури суб'єктивного досвіду (моделі логічних рівнів за Г. Бейтсоном, Р. Ділтсом) в проекції на чотири області формування професійної культури (особистість самого студента; навчальне середовище ЗВО, ринок психологічних послуг в Україні, світова психологія). Адже процес становлення професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки виглядає як природний процес інтеграції знань, умінь та навичок, цінностей та переконань, різноманітних ролей – у єдине ціле, яке молодий спеціаліст зможе назвати «Я – професіонал», «Я – психолог» [41].

Слід враховувати, що в процесі становлення професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки студенти мають справу, перш за все, із собою. Тож перший контекст – сама особистість – не тільки у ролі студент-психолог, а індивідуальність в усьому розмаїтті своїх потреб, намірів та бажань, цілей та цінностей, із власним розумінням життя та побутовими звичками, перспективами розвитку й творчими зазіханнями, особистою історією й уявленнями про майбутнє [70; 88].

Важливим аспектом формування професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки є студентський колектив та комплекс впливу професійного середовища закладу вищої освіти, поєднаний за учбово-професійним принципом. Передбачається, що спільною ціллю (тобто основою інтеграції) всіх учасників є професійна підготовка подальших психологів, досягнення ними конкретного соціального результату – можливості й бажання відігравати роль фахівця психологічного профілю.

У процесі професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки слід враховувати соціальне середовище, із його правилами взаємодії й особливостями професійного поділу, статусами спеціалістів, стандартами оплати роботи, традиціями й звичками використання психологічних послуг, можливостями та обмеженнями для молодих працівників тощо. Також можна додатково виокремити рівень світового розвитку професії психолога, світовий стандарт надання та використання психологічної підтримки, імідж психолога, який є затребуваним у державі, включений у розподіл праці та використовує можливості фінансування наукових, соціальних та державних або міжнародних програм для підвищення власного соціального статусу [12].

Як зазначає Т. Булгакова, тенденція інтеграції знань розповсюджується у сучасній вітчизняній та зарубіжній психології як прогресивна, що відповідає ступеню розвитку науки і проникає в вищу освіту. Тому цілі й завдання інтегрованого формування знань в ході навчання знаходяться в контексті вимог та можливостей освіти XXI сторіччя таких, як:

- забезпечення високої функціональності особистості у умовах швидкої зміни ідей, знань та технологій;
- усвідомлення індивідуальністю реалій глобалізованого світу;
- вироблення здатності до свідомого та ефективного функціонування в умовах ускладнення інформаційного суспільства [10].

Отож охарактеризуємо базові елементи формування професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки:

1. Маючи справу із особою та її психічними процесами окремої людини – очевидно, йдеться про наступні елементи: особливості сприйняття, психічних реакцій, потреби та бажання, здібності та навички, наміри та цілі, цінності та настанови, уявлення про себе самого та життя в цілому, особисте розуміння майбутнього та готовність його реалізувати, мрії та почуття обов'язку тощо.

2. На рівні професійної освіти та середовища ЗВО елементами являються: окремі студенти, їх групи (формальні та неформальні об'єднання), викладачі (їх формальні та неформальні об'єднання, рівень кваліфікації, професійна

конгруентність), комунікативні процеси та процедури, як формальні, так і неформальні, що відбуваються у просторі-часі «освітнього процесу», знання у вигляді інформації та професійних дій, що являють собою зміст навчання.

3. У соціальному контексті маємо справу із ринком психологічних послуг в Україні, де суттєвим для нас є загальний рівень розвитку психологічної культури суспільства. Тут важливими є наступні елементи: наявність ринкового запиту на психологічну послугу, усвідомлення споживачами цінності та користі психологічної роботи, наявність інфраструктури, що включає діяльність практичного психолога як обов'язковий елемент, наявність роботодавців із запитом на спеціаліста підтримуючої професії, розуміння цінності та готовність використовувати компетенції психолога у роботі підприємства, імідж професії психолога та психологічної освіти на ринку в цілому, готовність окремого клієнта на ринку вкладати власні кошти в індивідуальну або групову роботу з психологом, рівень оплати, соціальний статус молодого спеціаліста та можливості кар'єрного зростання, ставлення молодого психолога до актуальної ситуації на ринку як до середовища своєї професійної реалізації тощо.

4. У глобальному контексті студент, принаймні подумки, а при бажанні – у активному інтернет-середовищі або й у безпосередньому спілкуванні, має справу із світовими тенденціями психології. Цей простір сприймається «з дистанції» як джерело нової інформації, комунікативне наукове середовище, середовище «інакше організованих» психологічних практик, які структуровані власними стандартами та вимогами, власним культурним стилем, способом набуття статусів (професійних, суспільних, комунікативних).

Виокремлено суттєві контексти формування професійної культури майбутніх психологів, розрізняючи які – стає можливим створити середовище продуктивного саморозвитку для студентів в умовах їх навчання у ЗВО. Вказані умови – реалізуються через систему психолого-педагогічних заходів у ході роботи зі студентами протягом тренінгу. Конкретизуємо:

1. Активізація процесів усвідомлення власної професійної культури (через розвиток здатності до самоаналізу, рефлексії; цілеспрямоване опрацювання професійних планів, цілей, смислів і цінностей). Під час тренінгу

відбувається фокусування на процесі самоусвідомлення структури власного суб'єктивного досвіду, який пов'язаний з професійною культурою, в тому числі, усвідомлення можливих ідентифікацій з іншою людиною, групою людей, з діями або процесами, з власними здібностями, навичками, цінностями та цілями.

2. Актуалізація суб'єктності студентів (через інтерактивні методи роботи. Під час тренінгу робиться акцент на активній ролі самого студента у усвідомленому процесі формування своєї професійної культури.

3. Моделювання ситуацій, в котрих фокусується увага на властивостях різних областей професійно-освітнього простору (особистісної, професійного середовища закладу вищої освіти, ринку психологічної професії в Україні, психологічної сфера в світі). У процесі тренінгу актуалізується застосування Інтернету задля усвідомлення можливостей навчально-професійного простору в вирішенні питань, пов'язаних із пошуком себе у професії (визначення своїх очікувань і можливостей, розширення та поглиблення уявлень про обрану професію; дослідження різних областей професійно-освітнього простору (домашні завдання)). Зауважимо, що усвідомлення різних областей освітньо-професійного простору сприяють розвитку здатності ставити цілі і задачі, які відповідають різним масштабам цих середовищ.

4. Моделювання професійних ситуацій, в котрих розвиваються професійні навички, що знаходяться в основі професійної придатності й професійної готовності (зокрема, комунікативних вмінь, вміння саморозкриватися, а також емпатії, толерантності, впевненості, відповідальності). Під час тренінгу відбувається застосування інтегративного підходу, в котрому поєднуються не тільки смислові й змістовні елементи професійних знань й іншої важливої інформації, але й цілі шари практичних навичок (загальнопрофесійних, організаційно-діяльнісних, особистісно орієнтованих), які відображають специфіку професії «психолог» (важливість самої особистості фахівця, здатність до глибокого занурення у особистий світ себе самого та інших людей, значущість рефлексивних процесів та ін.);

моделюються такі професійні ситуації, де відбувається спілкування і набуття професійного досвіду, що сприяє процесу самоідентифікації.

Зауважимо, що формування професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки вимагає виховання професійної відповідальності. Адже професійна сфера психології накладає на майбутнього спеціаліста подвійну відповідальність: він не тільки має допомагати іншій людині, а й глибоко знати себе, вміти самостійно працювати над собою і знаходити гармонію із самим собою.

3.2. Аналіз ефективності тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів

У формувальному експерименті взяли участь 10 студентів – майбутніх психологів. Апробацію тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів було проведено упродовж березня–квітня 2024 рр. на базі Західноукраїнського національного університету. Зміни у рівнях розвитку професійної культури у студентів вивчалися за допомогою тих самих методик, які застосовувалися на констатувальному етапі дослідження.

Мета програми – формування професійної культури майбутніх психологів.

Завдання тренінгової програми:

1. Допомога учасникам у розкритті та пізнанні своєї особистості.
2. Розвиток комунікативних здібностей та навичок професійного спостереження за проявами людей у процесі спілкування.
3. Розвиток навичок глибокого слухання, адекватної інтерпретації та розуміння співбесідника, а також зрозумілого викладу власної думки.
4. Тренування конструктивного спілкування «сам на сам», а також у групі, та створення порозуміння.
5. Прийняття себе як унікальної особистості, формування адекватної самооцінки.

6. Усвідомлення та використання власного внутрішнього потенціалу для формування професійної культури.

7. Розвиток відповідальності та сприяння самостійному прийняттю рішень.

8. Допомога у формулюванні життєвих цілей та створенні плану для їх реалізації.

9. Формування довіри до себе самого, внутрішнього балансу та віри у досягнення бажаного результату.

10. Розвиток здібностей, необхідних для якісного психологічного супроводу клієнтів – здорової саморегуляції, гнучкості, витривалості, готовності психолога діяти спокійно та виважено, підтримувати позитивний емоційний фон.

11. Розвиток здатності до адекватної рефлексії, вміння приймати та давати якісний зворотній зв'язок, використовувати критичні ті негативні сигнали для самокорекції й саморозвитку.

12. Формування власної системи саморозвитку, здатності працювати над собою послідовно та впевнено, вміння спиратися на себе самого у вирішенні професійних та життєвих задач.

13. Створення простору для якісної групової взаємодії та групової рефлексії, формування позитивного емоційного клімату в колективі, необхідного для становлення зрілої професійної культури майбутнього психолога.

14. Відкриття додаткових можливостей для самопізнання та самореалізації в цілеспрямованій груповій роботі.

Засобами досягнення завдань тренінгової програми є такі форми роботи: вправи (індивідуальні, парні та групові; дослідницько-виконавчого і творчого характеру); інформаційні матеріали – виклад актуального матеріалу в зручній для засвоєння формі; спрямований самоаналіз – вправи на самопізнання і самовиховання; бесіди; інтерактивні обговорення (для засвоєння результатів вправ та теоретичного матеріалу); рефлексія.

Тренінгова програма формування професійної культури майбутніх психологів складається з трьох етапів:

1. Вдосконалення навичок комунікації, спостереження та розуміння учасниками сенсорних сигналів співрозмовника, розуміння невербальних сигналів і розвиток навичок мовної комунікації, необхідних у професійній психологічній практиці.

2. Тренування навичок виконання різних видів професійної діяльності психолога (на основі рольових ігор і моделювання професійних ситуацій), формування професійної культури студентів за допомогою моделі логічних рівнів, використання усіх освоєних методів для усвідомленого розвитку власної кар'єри фахівця-психолога.

Зміст тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів є демонстрацією еkleктичного підходу (із переважанням гуманістичного (особистісно-орієнтованого), суб'єктно-діяльнісного підходів) до особистісного й професійного розвитку фахівця.

Кожне заняття тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів побудоване таким чином, щоб задіяти всі описані компоненти професійної культури. Заняття побудовані з урахуванням всіх основних правил та принципів конструювання тренінгових програм, пов'язані між собою спільною метою, зважаючи на логічну послідовність вправ.

Кожне заняття тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів розраховане на три години продуктивної роботи та складається зі вступної частини, що містить вправи, спрямовані на зняття психоемоційної напруги, послаблення психологічних захистів та допомагають учасникам тренінгу налаштуватись на повноцінну роботу в групі; основної частини, яку складають смислові вправи за метою кожного тренінгу окремо; завершальної частини – вправ, які дозволяють учасникам та тренеру рефлексувати отриманий досвід проведеного заняття.

На рис. 3.1 показане графічне відображення динаміки розвитку професійної культури майбутніх психологів після упровадження тренінгу.

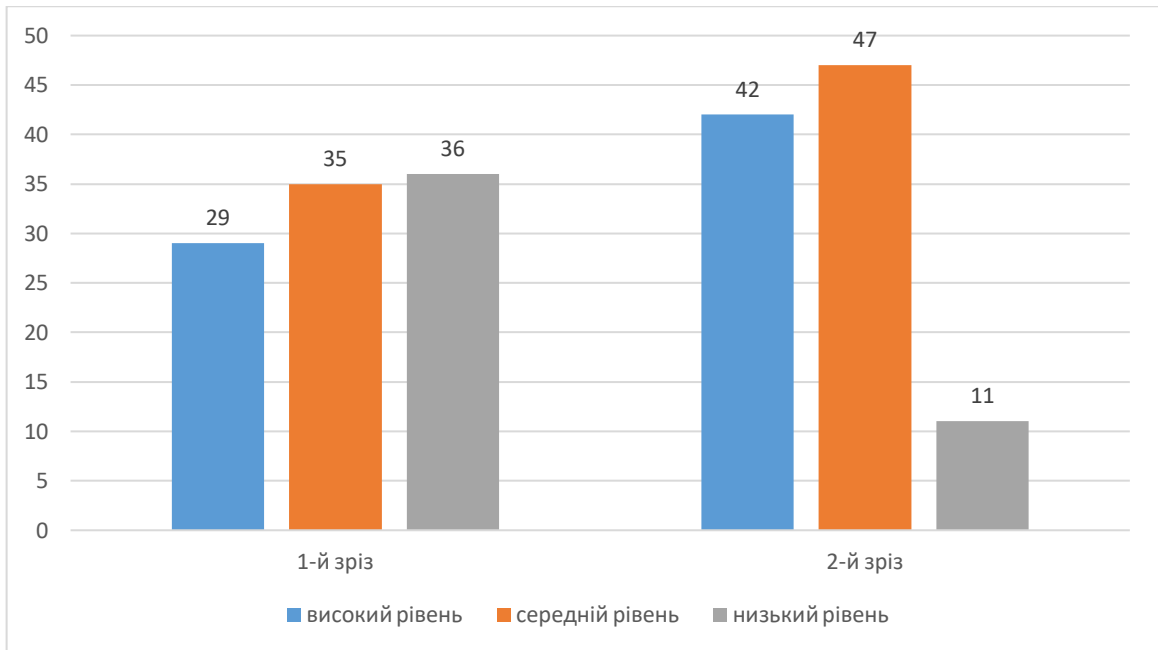

Рис. 3.1. Динаміка рівнів розвитку професійної культури майбутніх психологів

Як бачимо з рисунка, високий рівень професійної культури продемонстрували 42% майбутніх психологів (було – 29%), середній – 47% (було – 35%), низький – 11% (було – 36%).

Отже, визначено психологічні особливості та рівні розвитку професійної культури майбутніх психологів. Наявність змін у розвитку складових професійної культури доводить ефективність створених психолого-педагогічних умов, а також обґрунтованої, розробленої та упровадженої тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, розроблено тренінгову програму, яка спрямована на формування професійної культури майбутніх психологів. Указана програма ґрунтувалася на низці психологічних чинників розвитку професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки: розуміння сенсу професії, її гуманістичних і моральних основ; усвідомлення власних професійних перспектив та особистісно значущих професійних цілей; наявність особистісно вагомих професійних цінностей і переконань, усвідомлення своїх професійних мотивів; наявність фахових навичок, котрі є необхідними умовами професійної придатності й професійної готовності; позитивні очікування від широких перспектив (суспільних, матеріальних та ін.), котрі дає професія.

2. Ефективність тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів підтверджена порівнянням результатів першого і другого діагностичного зрізів. Зокрема, високий рівень професійної культури продемонстрували 42% майбутніх психологів (було – 29%), середній – 47% (було – 35%), низький – 11% (було – 36%). Отож аналіз результатів формувального експерименту дозволяє констатувати ефективність розробленої тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів. Тренінгова програма може бути використана для вдосконалення освітньо-професійної підготовки подальших психологів в закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка особливостей формування професійної культури майбутніх психологів засобами тренінгових технологій дали змогу зробити такі висновки.

1. Визначено сутність основних наукових підходів до вивчення проблеми професійної культури майбутніх психологів. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми формування професійної культури особистості показав, що в сучасній психології відсутній єдиний підхід до вивчення проблеми професійної культури, оскільки дослідники вивчали цей феномен, виходячи із різних теоретичних підходів до самого поняття «культура». Описано чинники розвитку професійної культури, які вивчалися науковцями, зокрема: професійну обізнаність; емоційно-позитивне сприйняття інформації про свою майбутню професію; ідеальні образи обраної професії; соціальні очікування індивіда; сформованість образу «Я»; професійне спілкування й взаємодію студентів з спеціалістами професійної спільноти та ін.; вдале засвоєння (привласнення) прав та обов'язків, норм і правил професійної діяльності тощо.

2. Розкрито соціально-психологічні та вікові передумови формування професійної культури майбутніх психологів. Показано, що професія психолога стала однією з найбільш затребуваних і популярних. Розвиток практичної психології зумовив необхідність підготовки психолога-практика й здійснення вірного професійного відбору, що зазвичай потребує проведення різнопланових заходів і спостережень протягом тривалого часу. Потреба підготовки практичного психолога у закладі вищої освіти, в свою чергу, дала можливість визначити низку вимог, що висуваються до даного типу професії, зокрема до необхідних рис, які забезпечують успіх фахової діяльності. Зміст навчання психолога в ЗВО, обов'язково має передбачати формування його особистості, зміну внутрішньої психологічної структури суб'єкта навчання, адже основним інструментом в роботі практикуючого психолога є він сам.

3. Охарактеризовано можливості тренінгових технологій у формуванні професійної культури майбутніх психологів. Тренінг визначено як сукупність

навчальних, психотерапевтичних і психокорекційних методів, направлених на розвиток навичок самопізнання та саморегуляції, спілкування та взаємодії, комунікативних та професійних вмінь. Метою тренінгових технологій визначено розвиток професійної культури особистості, а завданнями – вивчення студентами ефективних способів міжособистісної взаємодії; оволодіння соціально-психологічними знаннями; корекція соціально-психологічних умінь; розвиток здатності адекватно розуміти себе, інших; навчання прийомам міжособистісного спілкування, ін. Виділяють тренінгові технології, спрямовані на розвиток саморегуляції майбутніх психологів, комунікативні тренінги, тренінги, що стимулюють особистісне зростання, навчальні тренінги та ін. Принципами проведення тренінгу є добровільність, рівноправність, активність, взаємна повага, конфіденційність та ін. Під час тренінгу використовують такі методи, як групова дискусія, ігровий метод, методи розвитку соціальної перцепції, тілесно-орієнтовані методи, медитативні техніки та ін.

4. Емпірично досліджено психологічні особливості професійної культури майбутніх психологів. Дослідження за опитувальником М. Рокича показало, що майбутні психологи першочергово націлені на реалізацію особистісних цінностей. Так, 34% студентів вважають найбільш важливими щасливе подружнє життя, кохання, здоров'я, життєву мудрість. Для 20% важливою є впевненість у собі й друзях, 22% – воля й творчість, 24% – суспільне визнання. Здобуті на основі самоактуалізаційного тесту Е. Шострома дані підтверджують, що тестові оцінки ступеня самоактуалізації студентів переважно знаходяться в діапазоні самоактуалізації. Найбільший відсоток всіх майбутніх психологів (61,9%) перебувають у межах 45-70 стандартних Т-балів. Аналізуючи результати тестування за методикою СЖО Д. Леонтьєва, відзначено, що майбутні психологи характеризуються доволі високими показниками загальної усвідомленості життя, що вказує на вдоволеність своїм буттям у цілому. Узагальнення даних усіх використаних методик показало, що високий рівень емоційно-оцінної складової професійної культури продемонстрували 28% майбутніх психологів, середній – 32%, низький – 40%. Високий рівень поведінкової складової продемонстрували 24% майбутніх психологів, середній

– 38%, низький – 38%. Високий рівень когнітивної складової продемонстрували 34% майбутніх психологів, середній – 36%, низький – 30%. Що стосується загальних рівнів професійної культури, то високий рівень продемонстрували 29% майбутніх психологів, середній – 35%, низький – 36%. Наявність диспропорцій у розвитку складових професійної культури майбутніх психологів зумовила необхідність створення психолого-педагогічних умов для їх гармонізації та розвитку.

5. Розроблено та апробовано тренінгову програму формування професійної культури майбутніх психологів, яка ґрунтувалася на низці психологічних чинників розвитку професійної культури майбутніх психологів в процесі освітньо-професійної підготовки: розуміння сенсу професії, її гуманістичних і моральних основ; усвідомлення своїх професійних перспектив й особистісно значущих професійних цілей; наявність особистісно значущих професійних цінностей і переконань, розуміння професійних мотивів; наявність професійних навичок, котрі є необхідними умовами професійної придатності й професійної готовності; усвідомлення основних особливостей своєї професійної поведінки та здатність контролювати свої емоції і поведінку; позитивні очікування від широких перспектив (суспільних, матеріальних та ін.), котрі дає професія.

Ефективність тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів підтверджена порівнянням результатів першого і другого діагностичного зрізів. Зокрема, високий рівень професійної культури продемонстрували 42% майбутніх психологів (було – 29%), середній – 47% (було – 35%), низький – 11% (було – 36%). Отож аналіз результатів формувального експерименту дозволяє констатувати ефективність розробленої тренінгової програми формування професійної культури майбутніх психологів. Тренінгова програма може бути використана для вдосконалення освітньо-професійної підготовки подальших психологів в закладах вищої освіти.

Перспективи подальшого дослідження полягають у використанні запропонованих шляхів формування професійної культури серед студентів інших спеціальностей, у порівняльному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2003. 20 с.
2. Афанасьєва Н., Перелигіна Л. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2015. 320 с.
3. Афанасьєва Т. О. Психологічний супровід професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Запоріжжя, 2011. 25 с.
4. Балецька Л. М. Психологічні особливості атрибуції успіху у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2014. 254 с.
5. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 299 с.
6. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді і проблеми професійної підготовки психологів-практиків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8-11.
7. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога : соціально-психологічний аналіз : монографія. Чернівці : Книги-XXI, 2010. 256 с.
8. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний словник психологічних термінів. Київ : Професіонал, 2007. 512 с.
9. Бубряк Т. Ю. Проблема мотивації вибору професії «психолог». *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Вип.19. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. С. 26-29.
10. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2005. 1736 с.

11. Викладач вищого навчального закладу : культура, діяльність, професіоналізм / за ред. В. М. Бриньової. Харків : ХНПУ ім. Г. Сковороди, 2010. 150 с.
12. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : Вежа, 2013. 320 с.
13. Волкова Н.П. Професійна комунікація: навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.
14. Вороніна М.С. Культура спілкування ділових людей. Київ : Academia, 1995. 192 с.
- 14а. Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Методологічна модель психологічного пізнання модульно-розвивальної освітньої взаємодії. *Психологічний часопис*. 2022. Том 8. Випуск 1 (57). С. 49-60.
15. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування. Київ : Либідь, 2003. 520 с.
16. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волин. обереги, 2011. 552 с.
17. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект) : монографія. Харків : Основа, 1998. 300 с.
18. Гусарук Н. Шлях до тренінгових технологій. *Психологія*. 2012. № 3. С. 23-34.
19. Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів : автореф. дис... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
20. Долінська Ю. Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. *Психологія*. Київ : НПУ, 1998. Вип. I. С. 155-160.
21. Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2009. 253 с.

22. Журавська Л.М. Соціально-психологічний тренінг : розвиток якостей особистості працівників сфери туризму : навч. посіб. Київ : Слово, 2006. 312 с.
23. Зайцева Т.В. Теорія психологічного тренінгу. Львів : ЛНУ, 2012. 80 с.
24. Занюк С.С. Мотиваційний тренінг (як учитися спонукати себе та інших до ефективної діяльності). Луцьк : РВВ ВДУ ім. Лесі Українки, 1998. 64 с.
25. Захарова Г. І. Теорія і методика психологічного тренінгу : навч. посіб. Черкаси : ЧДПУ, 2012. 44 с.
26. Ісаєнко, С. А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей : методичні рекомендації. Київ : ДЕГУТ, 2019. 74 с.
27. Кадикова Т.А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів-психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2012. 20 с.
28. Каліщук С. М. Розвиток ціннісно-рольового компонента в структурі професійного становлення особистості майбутнього психолога : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 249 с.
29. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. 78 с.
30. Керик О. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці фахівців-психологів. *Молодь і ринок*. 2015. № 2. С. 137.
31. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 12–13.
32. Копилов С. О. Діалого-культурологічні засади та механізми формування професійної культури суб'єкта професійної діяльності. *Становлення ідентичності фахівця : монографія / за ред. В. Л. Зливкова*. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. С. 100-120.
33. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ : Україна, 2013. 384 с.
34. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика : навчальний посібник. Київ : Ельга, Ніка-центр, 2004. 400 с.

35. Котко Т. Психокорекційна діяльність практичного психолога : соціально-психологічний тренінг. *Психологія і педагогіка*. 2014. №7. С. 163-171.
36. Кузікова С. Б. Мотиваційно-ціннісний простір у становленні професійної та особистісної ідентичності студентів ВНЗ. *Психологія і особистість*. 2020. № 2 (8). Частина 2. С. 194-207.
37. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : МакДен, 2012. 410 с.
38. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : в 2-х т. Донецьк : ДЮОІ, 2008. Т. I : Методологія психотренінгу і його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. 2008. 242 с.
39. Лівенцова В. Формування культури професійного спілкування у майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2012. 20 с.
40. Лук'янчук Н.В. Класифікація видів тренінгів. *Навчання і виховання обдарованої дитини*. 2013. №1. С. 272-279.
41. Луньов В.Є. Психологія когнітивного становлення професіонала (на прикладі фахівців системи «людина-людина») : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2016. 250 с.
42. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи. *Рідна школа*. 2017. № 4. С. 12-14.
43. Методика проведення тренінгів : методичні матеріали / ред.-уклад. Н.М. Грачова. Харків : ХОУНБ, 2013. 84 с.
44. Мицько В.М. Аксіопсихологічні чинники професійної освіти майбутніх психологів. *Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Плай, 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 178-185.
45. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу : навч. посіб. Київ : МАУП, 2014. 192 с.
46. Мороз Л. І., Яковенко С. І. Професійно-психологічний тренінг : підручник. Київ : Паливода А.В., 2011. 252 с.

47. Мороз Л. Принципи організації та проведення тренінгу професійно-психологічного спрямування. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 133-140.
48. Нежданова Н. В. Психологічні чинники формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця. Одеса : Апостроф, 2016. 215 с.
49. Неперервна професійна освіта : філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало та ін. Київ : Наукова думка, 2013. 852 с.
50. Низовець О.А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 23 с.
51. Никифорова Л. А. Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2017. 20 с.
52. Оптимізація групової взаємодії в малих групах : посібник / за наук. ред. П. П. Горностая. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 126 с
53. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації : навч. посіб. Чернівці : Книга-XXI, 2020. 528 с.
54. Основи практичної психології : підручник / В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 2006. 536 с.
55. Основи тренерської майстерності : навч.-метод. посіб. / І.М. Матійків, А.І. Якимів, Т.Г. Черняк та ін. Львів : Манускрипт, 2012. 392 с.
56. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 14-17.
57. Педагогічна культура / за ред. Л. С. Нечипоренко. Харків : ХДУ, 1993. 147 с.
58. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2004. 40 с.

59. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. Київ : Філ-студія, 2006. 320 с.
60. Пономарьов О. С. Професійна культура в системі категорій філософії освіти. *Науковий вісник. Серія: Філософія.* Харків, 2017. Вип. 26. С. 21-27.
61. Попенко О. М. Професійна культура як інтеграційна якість особистості // *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя.* Психолого-педагогічні науки. 2012. № 1. С. 44-49.
62. Приходько Ю.О. Практична психологія : введення в професію : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 232 с.
63. Пророк Н.В. Професійне становлення практичного психолога : наукова монографія. Київ : Канцлер, 2012. 476 с.
64. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / за ред. Г. Є. Улунової. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 300 с.
65. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця : монографія / за ред. В. А. Ковальчук. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 204 с.
66. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
67. Психологічна культура : види, інваріанти, розвиток : монографія / М. Й. Боришевський, Н. Є. Завацька, З. С. Карпенко та ін. ; відп. ред. Г.Є. Улунова. Суми : Мрія, 2014. 404 с.
68. Психологія особистості : словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.
69. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / за ред. П.С. Перепелиці, В.В. Рибалки. Хмельницький : ТУП, 2011. 330 с.
70. Психологія : вступ до спеціальності : навч. посіб. / В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 288 с.
71. Психологія : вступ до спеціальності : навч. посіб. / О.В. Іванова, Л.М. Москаток, С.І. Корсун. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 184 с.

- 72.Ренке С. О. Психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2010. 20 с.
- 73.Сабатовська, І.С. Професійна культура особистості : структура та критерії вимірювання. URL : http://confcontact.com/20110531/so_sabat.htm.
- 74.Савицька О.В. Професійна ідентичність та життєві стратегії студентів-психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 17. С. 469-477.
- 75.Семиченко В. Методологічні проблеми професійної підготовки майбутніх психологів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Педагогіка та психологія. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 209. С. 165-170.
- 76.Середницька І.Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді: дис. ... канд. псих. наук. Одеса, 2015. 158 с.
- 77.Смолянко Ю. М. Формування професійної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу : навч. посіб. Чернівці : Десна Поліграф, 2016. 152 с.
- 78.Тарасенко Т. В. Реалізація педагогічних умов формування професійної культури майбутніх фахівців. *Перспективи розвитку науки*. 2011. Вип. 14. С. 130-133.
- 79.Тарасова Т. Б. Психологічна просвіта : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2013. 462 с.
- 80.Технологія тренінгу : посібник / упоряд. : О. Главник, Г. Бевз. Київ : Главник, 2005. 111 с.
- 81.Тимошко Г. М. Організаційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу : теорія і практика : монографія. Київ : М.М. Лисенко, 2014. 592 с.
- 82.Титаренко Т. М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 4. С. 21-23.
- 83.Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 628 с.

84. Улунова, Г. Є. Психологічна культура майбутнього фахівця: сутність, реалії, перспективи. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. Вип. 1. С. 59-63.
85. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис*. 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.
86. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Psychological technology of the interaction between teacher and students under the conditions of innovative module-developmental teaching. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2018. Вип. 37 (4). Т. I (23) : Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. С. 123–135.
87. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Розвивальна взаємодія в освітньому закладі як сфера психологічного оргвпливу. *Актуальні проблеми психології*. Т. I, вип. 55. 2020. С. 66–71.
88. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісні визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 53-81.
89. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Psychological Competence of Educator as a Prerequisite of Effective Developmental Interaction with Students. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. № 50. С. 236–266.
90. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності психолога. *Актуальні проблеми психології*. Київ : Ніка-Центр, 2009. №19. С. 9-12.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рекомендації щодо формування професійної культури майбутніх психологів

1. Створити зручне середовище для усіх можливих форм навчально-професійної діяльності практичного психолога у ЗВО – від консультаційних й терапевтичних кімнат, до тренінгових залів та арт-просторів.

2. Звернути увагу на необхідне для терапевтичної та навчальної роботи обладнання та надати допомогу в його використанні.

3. Стимулювати ініціативу студентів у створенні креативних просторів разом з усім необхідним для психологічної роботи обладнанням.

4. Надавати можливість індивідуальної та групової роботи студентам-психологам у створених ними умовах, що стимулюватиме їх відповідальність та самоусвідомлення як професіоналів.

5. Пропагувати та всіляко сприяти розвитку волонтерства й добровільному наданню студентами психологічної допомоги там, де це можливо та відповідає їх навичкам і бажанню.

6. Допомогати студентам-психологам у частковому працевлаштуванні та можливості стажуватися заради отримання нового досвіду та статусу самостійного працівника.

7. Включити особисту терапію та систематичну розвиваючу роботу із самим собою до обов'язкових параметрів навчання майбутнього психолога, підтримувати дух саморозвитку.

8. Створити умови для активного спілкування, обговорення актуальних соціальних і психологічних проблем, підтримувати громадську та соціальну активність майбутніх психологів.

9. Сприяти студентським об'єднанням та асоціаціям участі в конкурсах та можливості презентувати себе на рівні групи, ЗВО, міста, України, а також на міжнародному рівні. Розвивати культуру самопрезентації систематично.

10. Підтримувати атмосферу відкритості та поваги до особистості у середовищі студентів-психологів, а також культивувати толерантне ставлення один до одного як елемент професійної та особистої етики.

11. Практикувати досягнення цілей як важливу професійну компетенцію та тренувати її як індивідуально, так і в студентському колективі. Використовувати щоденник досягнень як інструмент саморефлексії та розвитку адекватної самооцінки.

12. Уважно ставитись до змін та інновацій у гуманітарній сфері, стимулювати студентів використовувати свій час та наданий простір для активної творчої діяльності – психологічних експериментів, персональних консультацій і сесій один з одним та групових ігор.

13. Важливою є можливість прийняття самостійних рішень та вільного самовизначення як у процесі навчання, так і в психологічній практиці майбутнього спеціаліста. Відповідальність за власний вибір має залишатися на самому студентові разом із можливістю отримати якісний зворотній зв'язок від оточуючих.

14. Ініціювати активності та проекти, спрямовані на виявлення та підтримку глибинних ціннісних орієнтирів майбутніх психологів: театр, мистецтво, література, наукова робота студентів тощо. Сприяти проектуванню себе у сучасному ринку

15. Підтримувати персональні досягнення студентів, створювати атмосферу визнання особистих результатів та перемог, доступних для молодих спеціалістів. Це допоможе у процесі самоствердження та професійного самовизначення, зокрема у психологічній парадигмі та методах роботи.

16. Створювати можливості для близької комунікації та співпраці молодих психологів з досвідченими майстрами та видатними психологами в Україні та за кордоном. Підтримувати особисті контакти з відомими діячами психології та гуманітарного середовища загалом.

17. Підтримувати запит до рівня місії у психологів, налаштовуючи їх на високий тон самореалізації в професійній та особистій сферах.